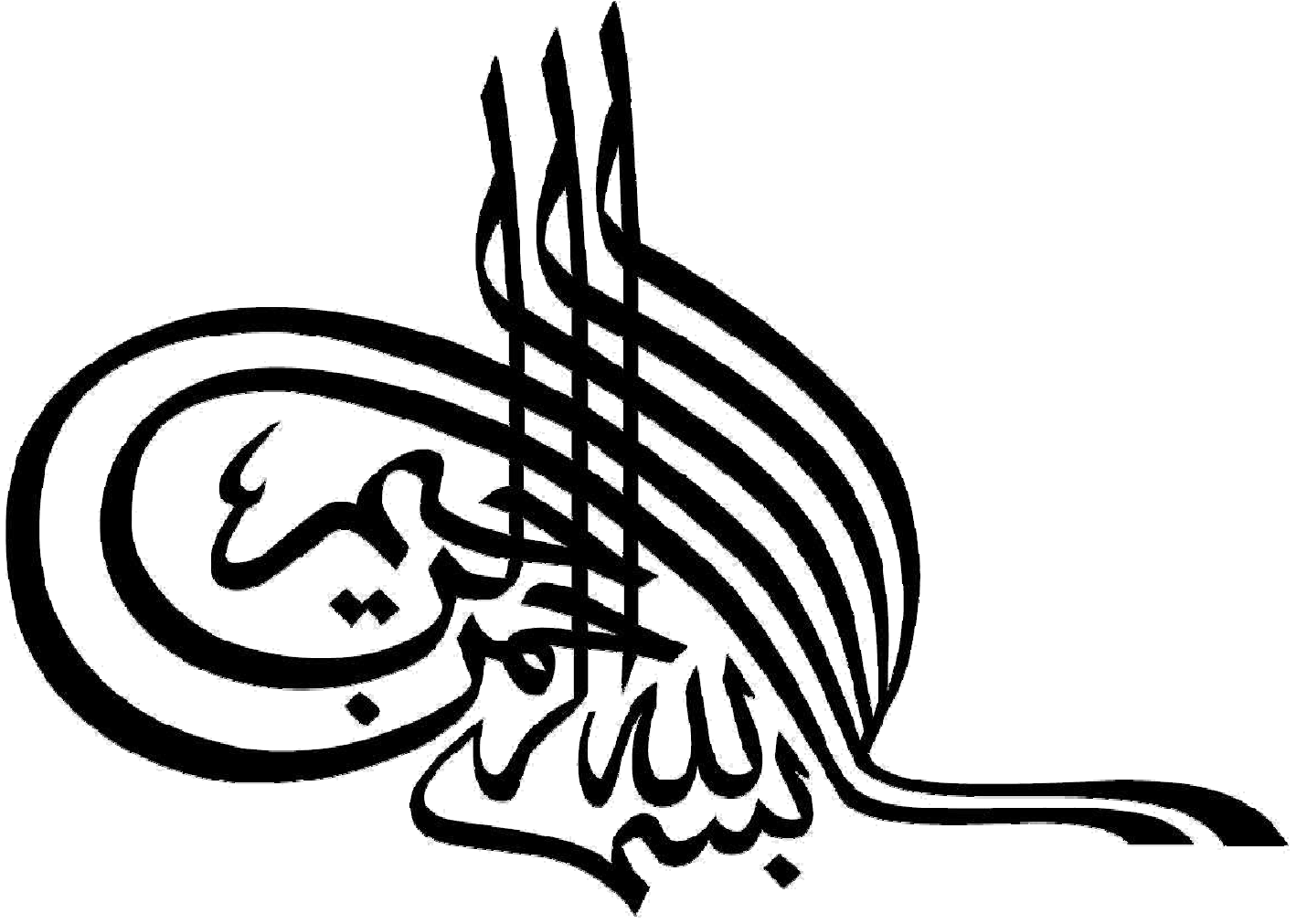

زموږ کلي اوباندي

Ketabton.com

سمیع الدین افغاني

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: زمونږ کلي اوباندې
ليکوال: سمیع الدین افغاني
خپرندوی: افغان ننگ ویب پاڼه
کمپوز/ډیزاین: اجمل اکبري
د خپرېدو کال: د ۱۳۹۰ لمریز کال

ماخذونه

درنو لوستونکو

پدې کتاب کې د لغمان په اړه د دهيواد د معاصره څيړونکو او ليکوالانو د معتبره تاريخي ليکنو کره مطالب راټول شوي چې ددې مطالبو يادونه پدې کتاب کې لازم او ضروري گنل کيږي. هيله ده چې ددې مطالبو په راټولولو سره مو د لغمان په اړه درنو لوستونکو ته د پام وړ معلومات برابر کړي وي.

د مولانا دکتور محمد سعيد سعيد افغاني يادداشتونه.

د بناغلي شهسوار سنگروال صيب ليکنه د لغمان لرغونې تاريخ او جغرافيوې موقعيت.

د بناغلي پوهنيار ظفر اهتمام ليکنه د لغمان لرغونې تاريخ او جغرافيوې موقعيت.

د بناغلي نجم الدين سعدي ليکنه لغمانې اوگره او دهغه ډولونه

او همدارنکه د افغان ننگ د بنکلي پانې د قدر وړ او بادرد کارکونکو او په خاصه توگه د

بناغلي اجمل اکبري صيب نه د کتاب د تنظيم برابرولو په برخه د زړه دکومي مننه کوم کور مو

ودانکې.

دوستانو دليکنو ته چې په کتاب کې ځای ورکړل شوی دی د دوي همکاري د يادولو او مننې وړ

گنم.

سميع الدين افغاني

لمړۍ برخه

محترمو لوستونکو

لکه څنگه چې هرانسان خپل د ژوند ، کوچني والي او دسترید و خوږې او ترخې خاطرې له ځانه سره

په خپل ذهن کې لري ، خو کله چې دانسان عمر زیاتېږي دکلي ، کور ، ښوونځی او ټول هغه چاپیریال چې انسان پکې ستر شوی دی او د ژوند مختلف پړاوونه یې پکې تیر کړي دي همیشه د هغه یادونه او خاطرې سړي ته په سترگو کیږي ، خو دا یادونه هغه وخت زیات شي چې انسان د خپلو کلو او باندو او وطن څخه لرې په پردي وطن کې د مساپری اومهاجرت شپې او ورځې

تیروي . په دغه یاداشتونو کې د کلو او باندو عامیانه او پرگنیز کلتور ، رسم اورواچونو سره د اشنا کید لو تر څنگ عامیانه او کلیوالي اصطلاحاتو ته خاصه پاملرنه شوې ده چې ترڅومو

له یوې خوا دغه اصطلاحات ژوندي ساتلي وي اوله بلې خوا ددې اصطلاحاتو په کارولو سره دغه لیکنې ته پرگنیز رنگ او خوند ورکړی وي . مورنی نیکه

زما مورنی نیکه خدای بښلی گل احمد د مرحوم ملاصفت ځوی وه چې د لغمان د چاردهي دصفت

د کلي په سیمه کې تقریباً دولس جریبه ځمکه لرله چې دا اندازه ځمکه په لغمان کې دیوی کورنۍ

لپاره مناسب حاصل او ښه عاید برابرولی شي .

په هغه کلي کې چې موږ اوسیدلو د استاني بابا زیارت ، اخوند کلی او باغمرزا د کلو په مرکزیت کې یې موقعیت درلود چې د ملاصفت دکلي په نامه یادیده او د شلو کورنیو په شاوخوا پکې هستوگنه درلوده چې د ټولو یو مشترک جومات وه .

جومات ته به دکلي سپین گيري ، ځوانان او هلکان د لمانځه لپاره راتلل د جومات ملا به د لمانځه څخه برسیره دکلي هلکانو او ماشومانو ته هر سهارد قاعدیې بغدادیې الفبا ، پنج کتاب ، قرانکریم ، قدری ، تفنگسایه ، تفسیر ، گلستان ، د تفسیر علوم او نور دیني کتابونو تدریس کاوه .

نیکه به دملا اذان څخه د مخه دکلا په بیاله کې اودس تازه کړ ، پگړۍ به یې وتړله ، خپله شړۍ به یې تر ځان چارپیره کړه او د سهار لمانځه لپاره جومات ته ځان رساوه .

کله چې به لمونځ وشو نو کلا ته تررسیدلو پورې د خدای ذکر کاوه او تسبیح به یې اړولې .

نیابه دمعمول سره سم د نیکه تر راتگه سبنا ناری تیاروه، د کلي رواج وه په سبا ناري کې به د غرمې ډوډۍ په شان هر رنگ خواړه پخیدل خود کړتو اوږده چې دوازدې سره شوي غوړي به یې په خرڅني کې اچول د تازه سبو او د وچې شوې غوښې د قورمې سره خاص خوند او مزه لرله .

نیکه به کله چې د سبا ناری وکړ نو څاروي به یې مخکې کړل او د دامان کلا په لور به روان شو . د دامان کلا چې نیکه نوې جوړه کړې وه او هغه د نیکه د مخکو تر څنگ په یوې غنډۍ کې یواځینی کلا وه چې په لاندې برخه کې یې لویه بیاله وه او ددغې بیالې دواړه خواو کې د انځرو او بې دانه توتو ونې ولاړې وې چې په خپل موسم کې یې ښه انځر او خواړه توتانو حاصل ورکاوه .

نیکه به څاروي د دهقان په مرسته د شوتلو په پټي کې چې شوتله یې له پخوا ریبیل شوې وه په مناسب ځای کې دیوې اوږدې رسی سره چې یو سربې د څاروي په غاړه او په بل سر کې یې دلرگو میخ وه په پټي کې میخ کړل او خپله به د دهقان سره د زمیندارۍ په کارونو بوخت شو . نیکه ټوله مخکه محمد جان ماما ته چې د باغمر از په کلي کې د خپلې کورنۍ سره هستوگنه درلوده په دهقاني ورکړې وه خودی به هم ورسره جوخت دقلبې ، مالې ، تخم پاشلو او اوبو لگولو پورې مرسته کوله .

نیکه د دامان په مخکو کې د غنم ، جوار ، اوربشې او شوتلو تر څنگ رنګارنګ حبوبات او ترکاري لکه رومی او تور بادنجان ، بامیا یا بینډۍ ، نوش پیاز ، کشنیچ ، نانا ویلنی ، تراپی تر څنگ بادرنگ ، هندوانې او خټکي هم کړل او د هغو د اوبو لگولو او سربې شیندلو کار به یې د محمد جان ماما سره یو ځای تر سره کول چې ددغه کرل شوو غله جاتو ، حبوباتو او ترکاریود حاصلاتو څخه نه تنها موږ بلکه محمد جان ماما او کله کله کلیوالو د استفادې وړ هم گرځیدل .

ددې تر څنگ د غوا شدي ، ماسته ، کوچ او شرمبه هم د خدای هغه نعمتونه دي چې د کلو او بانډو اوسیدونکو لپاره خدای پیرزو کړي دي .

دکلي خلکو ساده او بې الایشه ژوند درلوده ، په ورځني کارونو کې رښتینولي او صداقت مهم اصل گنل کیده او په مشکلاتو او ستونزو کې یو د بل لاس نیوی کاوه ، خو کله به بیا یو نیم داسې مکاره هم پیدا شو چې دکلي ټول اوسیدونکي به ورسره په عذاب وه .

په کلي کې د ميلمه ښه احترام او عزت کيده، ميلمه ته به برسيره پر هغه څه چې په کور کې تيار وه اضافي خوراک او څښاک هم برابرول اود ميلمه مخې ته ايښودل کيده، خوکه ميلمه به موږ وه نو د خوږو چايو څښل خو حتمي خبره وه، چې زموږ په سيمه او منطقه کې د چايو سره د بورې په ځای د گورې او پتاسو څخه استفاده کيدله.

د گورې د جوړولو ترتيب

د گورې جوړول په لغمان کې د ځمکې لرونکو خلکو رواج وه، هغوی به نيم جريب او يا څو

بسوي

مخکه د گنيو د کرلو لپاره جدا کړه، چې په هغه کې د گنيو تر څنگ بادرنګ، پياز، مريچ،

رومي بادنجان او نورو تر کاري او نيالونه يو ځای کرل همداچې

د بادرنګو او نورو تر کاريو حاصل به واخستل شو نو گنيو به سر را جگ کړی وه نو کله چې به

گني ورسيدل اود استفادې وړ به شول بيا به د گورې جوړولو تدابير نيول کيدل، هغه داسې

چې په لغمان کې د گورې جوړولو سيار ماشينونه وه چې پاخه ماهران يې درلودل. کله چې

به گني د گاني د ماشين څخه ووتل، اوبه

يا شيره به يې مخصوصو بټۍ گانوته ورشيوه کيدلې چې ددې بټۍ گانو لاندې اورلگيدلی

وه کله چې به د گنيو شربت نيمه جامد شکل اختيار کړ بيا به يې پس له يومعين حرارت څخه

يوڅه نوره مساله ورگډه کړه چې ورو ورو د حلوا په شان نرمه گوړه او پس د سپيد لوڅخه

کلکه او خوند وړه گوړه ورځنې جوړيدله.

کله کله به يې مختلفې وچې ميوې لکه پسته، بادام، چارمغز او نورې مسالې ورسره گډولې

چې هغه به يې مساله داره، پسته اي، بادامي يا چارمغزي گوړه بلله.

دوهمه برخه

په لغمان کې د حیدر خانپو کلی او جامع جومات

په لغمان کې د حیدر خانپو کلی او جامع جومات زموږ د کلي څخه شپږ میله لرې واټن درلود او زموږه کلیوالي ښوونځی په همدې جامع جومات کې موقعیت درلوده چې استاد شیر احمد خان د دې دهاتې ښوونځی یواځنی استاد او مسؤل وه.

زموږ د عمر هلکان (په هغه وخت کې چې زه د اوو کلو وم) دې دهاتې ښوونځی ته تقریباً ۱۲ کیلو مترو نه لرې هلکان پلې راتلل، په دغه کلیوالي ښوونځی کې تر دریم ټولگي پورې شاگردان په تعلیم بوخت وه. استاد شیر احمد خان چې دلورقد او قامت خاوند، مهربانه او مدبر ښوونکی وه، کله کله به یې موږ تر ښوونځی پورې رهنمایي کولو او په لاره او ښوونځی کې به یې تل د نصیحت ډکې خاطرې له موږ سره شریکولې.

د حیدر خانپو کلی په هغه وخت کې د لاسی صنعت له نظره ډیر شهرت درلود، هلته صنعت کارانو ښکلی چرې او چاقوگان جوړول چې ښایسته لاستې به یې ورته برابرول او همدا رنگه د خمتا په اوږدو کې یې هم خاص نوم درلود چې د حیدر خانپو د کلي خمتا نه یوازې په لغمان کې بلکه زموږ

د هیواد په نورو ولایاتو کې هم ځانگړی بازار او ارزښت درلود.

زموږ په ښوونځی کې په اوسط ډول د سلو څخه زیاتو شاگردان زده کړه کوله چې په درې صنفونو یعنې په لمړي، دوهم او دریم صنفونو کې په تعلیم بوخت وه چې د ښوونځی ټولو صنفونو لپاره صرف یو ښوونکی وه، او استاد شیر احمد خان کولای شول چې د ټولو شاگردانو درسي ستونزې او مشکلات حل کړي.

درسي کتابونه ټولو ته نه رسیدل، کله به یو کتاب په دوو او یا څو شاگردانو شریک ویشل کیده.

ښوونکی صاحب به د دریم ټولگي لایقه هلکان د خپل تدریسي پروگرامو تر څنګ په لمړي او دوهم ټولگيو کې وگمارل چې افتخاري درس ورکړي چې دې کار له یوې خوا لایقه شاگردان د تدریس د میتود او رویشونو سره اشنا کول او له بلې خوا دغه شاگردان د استاد شیر احمد خان سره د تدریسي پلانونو په عملي کولو کې ډیر مشره رول لوبوه.

موږ چې د قلم، کاغذ او نور وقرطاسیوي موادو نشتوالی احساسوه نو د کاغذ پر ځای موږ د تورې تختې څخه چې د خپلو کتابونو سره د ځانه سره کور ته وړله او راوړله استفاده کوله هغه داسې چې هر شاگرد به دا وړه تخته، د کړکوکو قلم او مشوانی چې د غنمو سیاهي به پکې وه له ځانه سره لرله، شاگردانو به د درس د شروع کیدو څخه څو شیبې دمخه دا تخته داوبو سره د جومات یا ښوونځی په بیالي کې مینځله او وروسته به یې تخته گل یا د تختې مخصوصه خټه پرې و مښله

بیا به یې د لاس په څنگل دا خټه په تخته کې ښه همواره کړه، کله چې دا او بلنه خټه په تخته کې په مساوی ډول همواره شوه بیا به یې لمر ته کیښوده چې وچه شي چې وروسته د څو شیبو به تخته وچه او لیکلو ته برابره شوه.

په ښوونځی کې د دنیات، قران کریم او حساب تر څنگ حسن خط ته خاصه پاملرنه وه چې په همدې تخته کې به مو مشق او تمرین کو، الفبا به مو په مشقي توګه په کې لیکله بیا به مو ښوونکی ته د اصلاح لپاره ښودله چې په همدې اساس او طرز د کار کې شاگردانو خپل مینځي رقابتونه هم درلودل، هغه یو شاگرد به ویل چې زه یې ښکلی لیکم او هغه بل به بیا ویل چې زه یې تر تابه لیکم په همدې ډول د حرفونو، جملو او مقالو د لیکلو سیالۍ د شاگردانو په مینځ کې روانې وې، یو شمیر نورو به په دغه تخته کې خپلو خپلوانو ته لکه پلار، ورنو، کاکا، ماما او اندیوالانو ته د خطونو لیکل مشق او تمرین کو، او ادبی جملې او اصطلاحات به یې پکې کارول چې همدې رقابتونو زموږ د ښوونځی د شاگردانو د تدریس سطحه لوړه او زموږ ښوونځی په سیمه کې ښه شهرت درلود او ډیر مرزایان ترې فارغ شول.

استاد شیر احمد خان تل هڅه کوله چې د شاگردانو درسي ستونزې او پرابلمونه حل کړي او د شاگردانو تدریس او پوهاوي ته یې خاصه پاملرنه درلوده، هغه به شاگردانو ته تل ویل چې د تعلیم سره تربیه ضرور ده او موږ باید دې اصل ته ډیره پاملرنه وکړو، که څوک تعلیم ولري او تربیه ونه لري مکمل انسان نه دی او په ټولنه کې ځای نلري همدارنګه یې تعلیمه انسان نه شي کولای په ټولنه کې د ترقي او پیشرفت لپاره او همدا رنگه په ورځني ژوند او چارو کې بریاوې ترلاسه کړي.

په کلي کې د شیر واران رواج.

په کلي کې د شیر واران رواج هم وه هغه داسې چې د کلي درې یا څلور وګورنیو به چې د شیدو غواوې درلودلې په وار سره یوې کورنۍ ته د خپلې غوا شیدې ورکولې چې یوه اونۍ به د یوه کور او بله اونۍ به د بل کور چې په ترتیب او وار سره د تمامو هغه وګورنیو چې په شیر واران کې

شريک وه وار رسیده، هرې کورنۍ به دخپلو شتو وکتی واهه او اندازه يې معلوموله چې بيا په هماغه اندازه دمقابل لوري څخه شيدي په خپل وار کې ترلاسه کړي، په همدې ډول شير وار ادامه درلوده.

دکلي بنسټوپه خپل مينځ کې شير وار اچولی وه نوکله چې به د سهار لمونځونه وشول بيا به دکورد بيالې تر غاړې په لويو مټۍ گانو کې د مستو کټوې خالي کيدلې او دکلي بنسټ به ترې چارپيره اود مندانو په واسطه به يې دامستې په وار سره شاربلې تر څو څگ به يې د مستو څخه جداوبيا به يې دچانې په واسطه په بله مخصوصه مټۍ کې راټول او تر هغه پورې شاربلې تر څو د څگ څخه يې کوچ جدا او پاته شرمبه به يې دکلي په کورنوته بلخصوص په هغه کورنيو چې د شتو څاروي يې نه درلودل ويشل کيدلې.

د کوچويا د غواغوري چې په زير غوروياديدل ډيربا ارزشه وه چې اکثرا کورنيو د هغه څخه په ورځيني خوراک کې استفاده کوله، همدارنگه يوشمير کورنيو خپل د ضرورت نه زيات کوچ او غوري پلورل او په مقابل کې به يې دخپلو کورنيو نور داړتياوړتوکي پرې رانيول.

دریمه برخه

کلیوالي ژوند او د خلکو بوختیاوې

د لغمان د خلکو ژوند د زحمت ژوند وه، هلکانو به له بنوونځي د درسونو تر فراغت او په کور کې د غرمې ډوډۍ وروسته په کار او غریبۍ پسې وتل په مالدارۍ، زمیندارۍ، لواو لور او نورو کارونو به بوخت شول، کورته به یې د سونگ لرگي برابرول، خاړو ته به یې رشقه یا شفتله ریبله او د هغو څارنه به یې کوله، د ژمي لپاره به یې خاړو ته د وچو وښو خپره یا ذخیره جوړوله چې په همدې ډول کورنۍ ته د ازوقه په برابرولو کې به یې دخپلې کورنۍ د مشرانو لاس نیوی کوه.

په لغمان کې د کرنې مځکه د خلکو په پر تله کمه ده او د لغمان د خلکو د کورنیو عواید د کرنې او مالدارۍ له لارې څه نا څه تامینید ه.

ددې مصروفیتونو تر څنګ د کلي هلکانو تفریحي پروګرامونه هم لرل، ماښام به هلکان د کلي ومخې ته ووتل او په مختلفو ساعت تیریو به بوخت شول، اکثرا د پهلوانۍ، توپ ډنډه، خوسی لوبه، مخ پټونی، الله داد او ډیرو نورو محلي لوبو د سپورمۍ په شپو کې تر ناوخته پورې دوام درلود.

نیکه به تر مازیګره دبزګر سره د کړوندې په کارونو بوخت وه، موږ به د غرمې ډوډۍ ورته وړله. زموږ دهقان محمد جان نومیده، هلکانو به ورته محمد جان ماما خطاب کاوه، محمد جان ماما شپه او ورځ په مځکه کې کار کاوه او ډیر زحمت یې ګاله خو تر اخره پورې د سوکا له ژوند خاوند پدې نه شو چې له یوې خوا د ډیر اولادو څښتن وه او د بلې خوا د فصل د کرلو په موسم کې غنم، جوار او یانور خوراکي مواد په ګټه یا سود اخستل او د فصل د حاصل په وخت کې یو په یونیم ګټه ورکوله، که د فصل په سر کې به یې د سود خور څخه لس منه غله واخستله بیا به یې د حاصل په وخت کې پینځه لس منه او که شل منه به یې ورکړې وه دیرش منه او هر څومره چې قرض زیاتیده په هغه اندازه سود خور ګټه ترې اخستله.

د محمد جان ماما بله چاره نه وه هغه مجبور وه چې اولادونو ته خوراک یا ازوقه برابره کړي او د سود خورو شرایط ومني، هغه کال مې نه هیږېږي چې محمد جان ماما د نیکه په مځکه کې د غنمو لوګه کړ بیا یې دلو شوو غنمو ګیدۍ وچلول، غنم یې غوبل، باد او ډیر نور زحمتونه یې وګالل، د درمند په جوړولو کې نه یواځې محمد جان ماما بلکه دهغه میرمن او اولادونو هم ډیرې ستونزې وګاللې، خو کله چې درمند جوړ او تللو ته برابر شو، سود خور یې سرته کیناست، د کلي

اوسیمي رواج وه چې بزگر ته به د درې برخو څخه یوه برخه رسیده، د محمد جان ماما د خپلې برخې سربیره د لو اولور، درمند جوړولو، با دولو او چلولو سره سره بس همدومره شوه چې د سود خور قرض پکې مجرا شی،

سود خور چې همیشه لکه اخوند شاگل ډیره په نکریزو سره وه د غنمو جو الونه په خره بار او دکور

په لور روان شو، محمد جان له ځایه پا خید خپلې بڼې او اولادونو ته یې وکتل او سوړ او سیلی یې تر خولې وخت *

نیکه چې دا وضعه ولیده نو محمد جان ته یې د خپلې برخې څخه دولس منه غنم جدا کړل او ورته یې وویل چې اوس دا واخله خدای مهربانه دی کله چې مو جوار وټکول او د توکو څخه مو جدا کړل بیا به سمه مرسته در سره وکړم *

نیکه به هره جمعې ورځ د تیرگریو بازار ته ته، چې کله کله به یې موږ هم له ځانه سره بیولو هغه به د جمعې لمونځ د تیرگریو په جامع جومات کې کاوه نو کله چې به د جمعې لمونځ وشو بیا به په بازار کې د نرخونو پوښتنه کول شروع شول چې ددې بازار څخه مو کور ته چای، بوره، تیل، مالګه او نور د ضرورت وړتوکي رانیول *

د تیرګرو بازار ته به د جمعې په ورځ له لرې ځایو څخه خلک د تجارت لپاره راتلل، دې بازار خورا ښه ګڼه ګونه اوجم، جوش درلود، خو کله چې حسن خان په لغمان کې والی شویا دنوي ښار بنسټ یې د لغمان په ولایت کې کیننوده او د تیرګرو بازار اوسني ولایت ته چې د علیشنگ او علینگارد ولسوالیو په مرکزیت کې موقعیت لري ولیږدول شو، والی حسن خان د لغمان نوی ښار چې مهترلام په نامه یادېږي په ابادولو پیل وکړ *

حسن خان د عمراني چارو سره خاصه علاقه درلوده هغه د لغمان ښار ته ښکلی ښه ورکړه، کلو او بانډو ته یې سرکونه وویستل، که څه هم پدې کار کې د ستونزو سره مخامخ وه مګر هغه وکولای شو چې د خلکو په مرسته سرکونو پلونو، پلچکونو او دنوي ښار د ابادولو چارې په پوره زحمت په منځ بوځي چې د لغمان خلک د هغه خدمتونه د قدر وړ بولي *

وايي مخکې لدې چې حسن خان د لغمان ولایت ته راشي هغه د بغلان په ولایت کې والی وه، هلته یې هم د بغلان دنوي ښار ته داب او اساس ایښی وه نو کله چې دنوي ښار کارونه بشپړ شول، والی امر وکړ چې تمام دولتي دواړې دې نوي ښار ته انتقال شي، مسولین والي ته راغلل او د ترانسپورت

د نشتوالي ستونزه يې ورته وړاندې کړه، هغه چې دامشکل درک کړی وه نو ټولو کارمندانوته يې امر وکړ چې دخپل دفترونو څخه يوميز، ياچوکۍ اوياکوم شى چې دوړلوامکان يې وي، له ځانه سره واخلي چې په همدې ترتيب حسن خان خپله چوکۍ په اوږه کړه او بې له کوم ترانسپورته دنورو مامورينو سره يو ځاى دبغلان نوي ښارته کوچ کشى وکړه.

خلورمه برخه

په کلیو کې ودونه او دودونه:

په کلیو کې د ودونو رواجونه ډیر ستونزمن وه، د واده مراسمو ته د ډیر پخوا څخه تیاری نیول کیده، ځینې کورنیو به په ځوم ډیر باج او تاوانونه راوستل، هغه یې مجبوره چې د ناوې لپاره ډول ډول جامې، گانې، زیور او ډیر نور مجللو تحایفو برسیره د ناوې نژدې خپلوانو ته نقدې او جنسي تحایف برابر کړي او همدارنگه په واده کې د سیمې خلکو ته میلستیا جوړه او دهغوی د خوشحالي لپاره سازیان راوبولي، چې دې او نور ملا ماتونکو مصرفونو ډیر کله ځوم د ژوند تر پایه پورې ساته.

د کلي هلکان به د سازیانو په راتگ خوښی څرگندوله، یو بل به یې د واده د ځای او د سازیانود ډلې نه خبرول او ویل به یې چې نن شپه په بریا کوز کلي کې واده دی او د گلکي استاد یا ماجتي، غلام، پاینده او یا کومه بله هنري ډله یې واده ته رابللې ده.

سازیانو او میلمنو ته په کلي او یا هم د کلي ومخې ته مناسب ځای جوړه چې تېغرونه او کټونه به پکې پراته او د گیسونو په ذریعه به روښانه کیده، سندرغاړو به په وار سره ارمونیه ترغاړې کړه او خوږې سندرې او نغمې به یې میلمنو ته اورولې، موظف کسانو به چای، چلم او اوبه گرځولې، د سیل سیمه به د چلمونو او سگریټو په دودونو لړلې وه.

په لغمان کې محلي سازیان ډیر وه چې دهغوی د جملې څخه یو هم استاد گل محمد وه چې په

گلکي مشهوره ، هغه به په سندرو کې د مستو بگتو ، غزلو ، مصرو ، او خلوريزو تر څنگ
 ډير په زړه پورې داستانونه او ديني قصې کولې ، ښه کمپوز ، خوږې نغمې او سرودونه به يې
 غږول ، کله کله به يې د خپل ځوی پاينده محمد سره چې په پاينده مشهوره په سندرو کې
 فلبد يېه شعرونه په خوږ و نغمو کې اورول او شعري مقابلې به يې کوله ، همدا وجه وه چې د عوامو
 خلکو ډير خوښيده .

پاينده هم خوږ او از درلود او ښه هارموني به يې غږوله چې ورسته بيا په يو ترافيکي پيښه کې
 ومړ او گل محمد استاد تر ډيره وخته د خپل ځوی په غم کې غمجن پاته شو .

په لغمان کې د مشهورو محلي هنر مندانو له جملې څخه د استاد گل محمد او پاينده تر څنگ
 ډير نور خوږ ژبي سندرغاړي لکه منگل استاد ، ماجتي استاد ، غلام محمد چې په غلامي
 مشهوره ، ملا ، ملنگ باغبان ، عاشق ملا شاگل ، زيرگل او ډير نوره چې په محفلونو کې د
 ملنگ جان ، بهايي جان ، او د لغمان د شاعرانو لکه علينگاري استاد ، محمد نور ، د
 گلکاريو بسملا ، اشکار ، حنان ، شهيد ارمان ، عمرزی وال ، گوجوال ، فقير سيد بها الدين
 جان او نورو شاعرانو شعرونه په خوږ و نغمو کې کمپوز او په خپلو خوږو او ازونو کې خلکو ته
 اورول .

په همدې ډول ساز به تر سبا مازيگر دوام درلود ، مازيگر به ځوانانو ډولۍ به په اوږه کړه ، ځوم
 يا شاه به د ډولۍ ومخې ته او نور ميلمانه او دکلي خلک به د سازيانو د ساز په بدرگه د ډولۍ
 تر شاه د ناوې د راوستلو په مقصد روان شول .

کله چې به د ناوې کلي يا کورته ورسيدل هلته به د نکاح لپاره د کلو مشران ، سپين گيري ،
 ملکانو ، ديني علما ، د جومات امام او نور با نفوذه اشخاص په يوه خاص او مناسب ځای يا
 حجره کې سره راټول او شرعي نکاح به د جومات دملا صاحب له خوا وتړله شوه چې پس له
 حجاب او قبول څخه ځوم او د ځوم خپلوانو ته د نکاح مبارکي ويل کيده او د نکاح خواږه به په
 خلکو تقسيم کړل شول .

تر نکاح وروسته به سازيانو بيا يوه پنجه مست ساز وکړ او بيا به ځوم د خسر په کور کې د
 نور بوج او رواجونو سره پنجه نرموله ، هغه داسې چې دکلي نايي ، ترکان ، زرگر ، پښ ،
 گلکار ، اشپز او نورو به په وار سره د ځوم ومخې ته کيناستل او خپله حقداري به يې ځينې
 غوښتله او ځوم مجبوره وه چې داسيالي ترسره کړي او د هريو سره حقداري او څه نقدې
 پيسې ورته ورکړي .

وروسته له هغه به ځوم د ناوې خونې ته بیول کیده ، د ناوې خونه چې د ناوې د خورلڼو ، ښځو او ماشومانو څخه ډکه وه مخکې لدې څخه چې ځوم د ناوې خونې ته ننوځي د نجونو لخوا به د ناوې د خونې ورپورې ساتل کیده چې وروسته د خوشیو څخه ځوم نجونو ته د شیریني یا نقد و پیسوپه ورکولو سره د ناوې د خونې ورپرا نیسته او ځوم ته به د راتگ اجازه ورکړل شوه ، د ځوم په راتگ سره به په هغه باندې چاکلیټ ، نقل ، پتاسې او تورې پیسې له هرې خوا شیندل کیدې چې په خونه کې به سمد م غوغا جوړه شوه او هر چا هڅه کوله چې ځانله په دې چور کې څه ترلاسه کړي او ځوم ته به پس له ډیرې گډوډۍ دا موقعه پیدا شوه چې د ناوې تر څنگ ځان ورسوي او دهغې سره یوځای ودریږي .

بیا به دکلي نجونو او ښځوله چمبې یاداريا سره او ازونه پورته کړل او په مستو سندرو او نڅا گانو به یې محفل ته خوشحاله بڼه ورکوله چې په همدې ډول پس له ډیرو ټوټکو او رواجونو به په خوشحالي سره ناوې ډولۍ ته بدرگه کیده او د ټوپکو او تفنگچو په ډزو سره په ډیر خوشحالي د ځوم کورته راوستله .

د ځوم په کور کې مخکې له دې چې ناوې د ډولۍ څخه کوزه کړي د ډولۍ و مخې ته به یې پسې او یا چرگ حلالوه او د ناوې پښه به یې په وینو سره کوله چې وروسته له هغې به ناوې د ډولۍ څخه د کوزیدو اجازه ترلاسه کړه .

د ناوې په کوزیدلو سره به د واده لمړۍ او اساسي مراسمي ختم او ځوم کولی شول چې وروسته له ډیرو جنجالونو او کړاوونو څه ارام وکړي ، خو سره لدې هم د ناوې دریمه ، تخت جمعي او په اومه کې دپلار کورته تگ بیا دومره د جنجال او تشویش خبره نه وه .

پېنځمه برخه د نوي کال ياد نورو ميله:

د نورو ميله په لغمان کې لکه زموږ د هيواد د نورو ولاياتو په شان په ډيرو شاندارو مراسمو سره لمانځل کيدله ، د کلي هلکانو به هم په دې ورځ کې ځانگړي پروگرامونه درلودل ، هغه داسې چې ټول به د کلي ومخې ته د ونود تازه بڼاخوښه سره چې د نوي کال په موسم کې نوی غوټی او پانی کړې وې راوتل او د کلي د هر کور د ور مخې ته دا ترانه په لوړ او از اوروله :

گل گل د نورو
خدای دې درکي شتمن روز
د شتمن روز برخه راوړی

د دې ترانې په اوریدلو سره به د کور خاوند د کوره څخه څه خوراکی ټوکی لکه وریجې ، غوړي ، پیاز او نور هغه مواد چې د پخلي لپاره پکاریدل هلکانو ته نذرانه کول ، چې په همدې ډول هلکان به د کلي ټولو کورونو ومخې ته ورتلل او په کافي اندازه د ضرورت وړ مواد به یې تر لاسه کړل .

کله چې به یې مواد راټول کړل بیا به هلکانو بشقابونه ، دیگ ، کاسې ، کفگیر ، غوړي ، مالگه او مسالې دخپلو کورونو څخه راوړل او په مناسب ځای کې به یې د پخلی تدابیر نیوه .

ورو سته له هغه به هر څوک یو کار ته وگمارل شو ، چا به نغری جوړاوه چا به د سون لرگي برابرول ، څوک به په اشپزی بوخت شو ، چا به د ناستی ځای برابر اوه ، او یوې ډلې به د تیگې اچولو مسابقه کوله او څوک به بیا دخپلې د تبعې ملگرو سره په گپ ، شپ لگیاوه .
خو شیبې ورو سته به ډوډۍ تیاره شوه ، دسترخوان به هموار شو او هلکانو به په خوشحالي او خوند سره دنوی کال ډوډۍ یوځای نوش جان کوله .

دنوي کال یادپسرلي په موسم کې هوا معتدله او د تفریح لپاره مناسبه وي ، دښتې او غرونه ، باغ او باغچې شنې او سرسبزې ، دغرونو په لمنو کې غاټول او ډول ډول خود رویه گلان شنه کیږي چې داموسم او طبیعت لغمان ته ځانگړې ښکلا او رنگ وربښي .

دمهترلمک علمړنۍ ښوونځی :

محترم لوستونکو !

کله چې مونږ د حیدر خان یو د کلیوالي ښوونځی څخه فارغ شوو ، ورسته دمهترلمک په

لمړنۍ ښوونځۍ کې چې دده زیارت دکلي په جومات کې یې موقعت درلود شامل شو، دا ښوونځی زموږ

د کلي څخه تقریباً ۱۵ کیلومتره لرې پرته وه چې موږ به هره ورځ دې ښوونځۍ ته پلې ورتلو چې دا و اټن په اوله کې سترې کیدونکې وه خو بله چاره نه وه، دکورنۍ غوښتنه دا وه په هر ډول چې وي موږ باید درس او تعلیم نه بې بهرې پاته نه شو.

څه موده وروسته دمهرلمک لمړنۍ ښوونځۍ دده زیارت د جومات څخه خپل اصلی ځای ته چې نوی یې د جوړیدو چارې بشپړې شوې وې او د زیارت دکلي په جنوب شرق او یو کیلو مترۍ کې موقعت درلود انتقال شوه.

دمهرلمک په لمړنۍ ښوونځۍ کې زموږ تمام همصنفيان په څلورم ټولگي کې شامل شول، د ښوونځۍ د عمر زیو، چاردهي د سیمو او دلغمان د ولایت په مرکزیت کې موقعت درلود چې پوه او مجرب استادان یې درلودل، دهغو د جملو څخه ښاغلی استاد علینګاری چې ډیر با احساسه شاعر هم وه، ښاغلی استاد عظیم خان چې د ریاضی استاد وه، ښاغلی مولوی صاحب فضل الرحمان خان، ښاغلی حسین خان چې په بزرګ مشهور وه، ښاغلی خواجه محمد خان، ښاغلی ستار خان ښاغلی سرمعلم صاحب حبیب الله خان، ښاغلی محمد اجان، ښاغلی سرمعلم صاحب غفور خان ښاغلی محی الدین خان او ډیر نور ښاغلي او د قدرو استادان وه چې د هغوی له برکته ډیر شاگردان د پوهې او تعلیم لوړو مدارجو ته ورسیدل، او د وطن پرستي او پوهې په لباس سمبال ټولنې ته وړاندې کړل شول.

لکه څنګه چې مخکې مو د ښاغلي علینګاري صاحب او دهغه د شاعرۍ په اړه یادونه وکړه لازمه ګڼم چې دهغه د شاعرۍ په اړه څو کرښې اضافه کړم. د استاد الینګاري اکثر اشعار د خوږ ژبې هنر مند پاینده او نورو سندرغاړو له خوا کمپوز شوی دی، برسیره پردې علینګاري صاحب زموږ د ښوونځۍ د هنر او کلتور په برخه کې پوره همکاري درلوده، په ښوونځۍ کې د قلمی دیوالي

جریدې او همدارنګه په ښوونځۍ کې د ترانې د ټیم فعالول او نور علمي او فرهنګي پروګرامونو په مخ بیولو کې خاصه ونډه درلوده، د ښوونځۍ د ترانې ټیم هر سهار په شاگردانو تمرین کیده چې د ښوونځۍ په مراسمو او د ولایت په رسمي محافلو او تجلیلونو کې زموږ د ترانې ټیم خاص ځای درلود او ډیر ښه وطني، با احساسه اشعار یې د ترانې ټیم ته برابرول او شعرونه به یې په خپله لیکل چې دهغه له جملې څخه یوه ترانه چې څو بیته یې همدا اوس هم په ذهن کې راسره دي لیکم:

انسان په پوهه کامل انسان شي
عقل يې سالم شي روح د جهان شي
شرف حاصل شي علم او ادب نه
نه چې د مال او ملکو نصب نه
علينگاری به ستا په فرمان شي
عقل يې سالم شي روح د جهان شي

زموږ د ښوونځي د ترانې تيم د دې ترانې په اورولو سره په هغه محفل کې چې دروښان په
ليسه کې جوړ شوی وه لمړی مقام ترلاسه کړ.
زموږ لپاره د مهتر لمرنۍ ښوونځي په زړه پورې په دې وه چې دلته د حيدر خانپو
ددهاتې ښوونځي په پرتله هر څه مرتب او منظم وه، درسي صنفونه، منظم تقسيم اوقات،
د هر مضمون لپاره مشخص استاد، د ښوونځي اداره او نور هر څه نوي وه. د ښوونځي سيمه به هره
ورځ د ښوونځي د ملازمينو په واسطه پاکه او اب پاشي کيدله، شاگردان مجبور وه چې په
ټاکلي وخت درس ته راشي او د ښوونځي نظم او مقررات مراعت کړي، که څوک به بې موجه
ناوخته ښوونځي ته راغی او يا کومه بله بې د سپلیني به يې وکړه، هغه ته به د ادارې له خوا جزا
ورکول کيده.

شپږمه برخه

د روښان لیسې

درنو لوستونکو !

موږ د مهترلمک په ښوونځي کې تر شپږم ټولگي پورې درس او تعلیم وکړ، کله چې د شپږم ټولگي څخه فارغ او شهادت نامې مو تر لاسه کړې نو د زده کړې د ادامې په مقصد زموږ ټول اسناد او سوابق د مهترلمک د لمرنۍ ښوونځي د ادارې له خوا روښان لیسې ته ولېږدول شول او هلته په اوم ټولگي کې شامل او د نورو نویو استادانو او همصنفیانو سره اشنا شولو.

د روښان لیسې چې په هغه وخت کې په لغمان کې یواځینې لیسې وه د مهترلام د ښار په مرکز کې یې موقعیت درلود چې د ډیرو لرې ځایونو څخه لکه د الیشنگ او الینگارد ولسوالیو، شمنگل

، عمرزایی، چهاردهي، د قرغیو ولسوالۍ، مندر و او نورو ولسوالیو، علاقه دار یو د کلیو، اوباندو څخه ورته زده کوونکي د درس او تعلیم لپاره راتلل، چې ورسته بیا د زده کوونکو د مشکلاتو په نظر کې نیولو سره په سنگره، قرغیو، او مندر و کې نورې لیسې جوړې شوې چې د دې لیسو په جوړیدلو سره د شاگردانو ستونزې نسبي کمی او هر چا کولی شو چې په خپلو نژدې سیمو کې خپل زده کړې او تعلیم ته ادامه ورکړي. اکثر شاگردان ښوونځي ته پلې یا په بایسکل راتلل، د ترانسپورت امکانات ډیر لږو خلکو ته میسروه.

د روښان لیسې ډیره پخوانۍ لیسې ده چې تعلیمي سويه یې د مجربو استادانو په لرلو سره ډیره لوړه وه او ډیر فارغان یې لوړ دولتي او علمي مدارجو او منصبونو ته رسیدلي دي. پدې لیسې کې ډیر زده کوونکي په تعلیم بوخت وه، هرې دوره یې درې یا څلور ټولگي درلودل د مثال په توګه د اوم ټولگي به داوم الف، بې، جیم او یا اوم دال په نامه یادیدل.

د روښان لیسې د حیدر خان یو د کلیوالي او د مهترلمک د لمرنۍ ښوونځیو په پرتله ډیر توپیر درلود، صنفونه نسبي مجهز وه، په هر صنف کې د ټغرونو په ځای میز او چوکۍ وې، زده کوونکي به په منظم وخت په دریشۍ کې ښوونځي ته راتلل، په ښوونځي کې ملي او نړیوالې ورځې لکه د ښوونکي، آزادۍ، د مور او نورو تاریخي ورځو لمانځنه کیده، ښکلي ډرامې به جوړیدلې چې شاگردانو او استادانو به پکې فعاله ونډه درلوده. د روښان لیسې استادان هریو ښاغلي عظیم خان، ښاغلي مولوی صاحب طاهر خان چې په خطیب مولوی مشهور وه، ښاغلي ستار خان، ښاغلي متین خان، ښاغلي خانگل خان، ښاغلي ضیاوالحق

خان ښاغلی عبدالرزاق خان او ډیر نور د قدرو استادان وه چې همیشه یې د شاگردانو سره په درسي مشکلاتو کې مرسته او همکاري لرله.

سیاسي کړۍ او ګوندي فعالیتونه:

درنو لوستونکو!

کله چې موږ به د ښوونځي څخه رخصت شو، نوزده کوونکي به ډلې ډلې د کور په لور روان شول او په لاره کې به ديني، علمي، سياسي او اجتماعي بحثونه کيدل. د شاگردانو يوې ډلې به د درسونو په برخه کې يو د بل سره مرسته کوله، په ځانګړې توګه د لوړو ټولګيو زده کوونکو د اوم او اتم ټولګيو د زده کوونکو سره.

بلې ډلې به علمي او فلسفي بحثونه کول او يو شمير نورو به بيا سياسي بحثونه کول چې د مشخصې

موضوع ګيرۍ يا ايډيالوژۍ لپاره یې کار کاوه، هغو به د کلو، بانډو، ولاياتو، مملکت او په سيمه کې د خلکو حکومتونو او سياستونو په اړه خپل نظر څرګند او، چې اکثر ادا بحثونه په هيواد او نړۍ په کچه د فقر، بدبختۍ او بيعدالتۍ په مدار څرخيدل. يوې ډلې به د يوې سياسي ايډولوژي څخه او بلې به بيا د بل سياسي دريز او موضوع ګيرۍ څخه دفاع کوله. د دې حالت څخه داسې معلوميدۀ چې مختلفو پارټيو او ګوندونو د ځوانانو په مينځ کې دخپلو صفوفو د تقويې په مقصد کار شروع کړی وه.

دا بحثونه په زړه پورې په دې وه چې هر ډلې به په هيواد کې د بدبختيو عوامل په مختلفو نظرونو تحليلونو او ديدګاهو کې خپرل او ځوانان یې په هيواد کې د يوې عادلانه ټولنې د مينځ ته راتګ په مقصد مبارزې ته را بلل او په همدې ډول به یې دخپلو علاقې وړ پارټۍ او تنظيمونو کې تنظيمول.

ځينو بيا د اسلام مقدس دين ته د خدمت په منظور او په وطن کې د اسلامي اصولو د تدبيق په مقصد خلک جهاد ته را بلل او د دې ټولو بد بختيو اصلي لامل يې اسلامي اصولونه مراعت کيدو دليل باله او خلک يې د دې مقدس هدف د عملي کولو په مقصد په اسلامي ليکو کې تنظيمول او کفر سره یې د جهاد نارې پورته کړې وې.

ځينو نورو بيا د مارکس او انگلزد ايډولوژۍ طرفداران وه چې هغوی د دې بدبختيو اصلي لاملونه په وطن کې د طبقاتي ژوند موجوديت باله او داسې یې تحليل کاوه چې موږ بايد

زیربنا یا اساس ته تغیر ورکړو، او په وطن کې د عادلانه او انساني ټولنې د راوستلو لپاره کار وکړو او د همدې هدف لپاره یې خلک طبقاتي مبارزې ته د صلح امیزه لارې رابلل.

ځینو نورو بیا د مارکسیستي سیاست په تایدولو سره د قهرامیز سیاست تر فدا و چې د مایوستانو په نامه یادیدل، بلې ډلې بیا د دې ټولو بدبختیو عامل د افغانانو په عدم اتحاد کې څرگند او د ټول افغان ملت یووالی او دیو موټي افغانستان د جوړولو ادعا یې کوله او خلک یې اتحاد او اتفاق ته رابلل.

په همدې ډول هر سېا او ماسپینین د ښوونځی په لاره کې موږ د داسې بحثونو سره سر او کار درلود چې کله کله به دا بحثونو دومره مصروف ساتلو چې دالس، یولس کیلو متره منزل به راته ډیر ذغرده شو او ستړیا به مو لږه احساسوله.

په همدې ډول په لغمان او دهیواد په نورو ولایاتو کې د خلکو د پاکو او سپیڅلو، ملي، وطني، اسلامي او انساني احساساتو په ګټه اخستلو سره د سیاسي پارټیو صفوف ورځ په ورځ تقویه او په هیواد کې د ډلو، ټپلو، تنظیمونو او ګوندونو لپاره تهداب ایښودل کیده چې دیو واحد وطن، دین او ایین خلک یې په مختلفو ګروپونو پارټیو او تنظیمونو تقسیم او د نفاق او بدبختي کندی ته ګذار کړل، چې ورسته بیا د دې فعالیتونو نتیجه زموږ هیواد والو په خپل سر سترګو ولیده او احساس یې کړه.

خوږ ژبی سندر غاړی مرحوم ماجتي غواړم په دې برخه کې د خوږ ژبي محلي سندر غاړي مرحوم ماجتي چې د لغمان د چاردهي په سیمه کې یې هستوګنه درلوده، دهغه د شخصي ژوند په هکله ستاسو توجه راوگرځوم:

ما جتي چې همیشه یې پاکې جامې په تن او د پالاوې لنګۍ شمله به یې نیغه دروله د موسیقي د ډیر الاتو لکه هارمونی، اکاردیون، ماندولین، ګیتار، وایلون، شپیلۍ یا فلوت، تنبور او نور سره پوره اشنایي او مهارت درلوده چې همیشه به د دغو الاتو د جملې څخه یو ورسره لیدل کیده.

ما جتي همیشه د خوښیو په محفلونو کې خوږې سندرې کولې چې اکثره سندرې یې د مینې او محبت سندرې وې چې په ډېر سوز او ګداز به یې ویلې.

له سندرو څخه یې داسې معلومیده چې هغه به چیرې زړه بایللی وي، او د چاپه پټه مینه کې سوزېږي او همدې مینې دی شاعري ته هڅولی دی، چې په حقیقت کې همداسې هم وه. هغه به د خپلې پټې مینې اظهار په سندرو کې داسې کوه:

مین چې شومه په گل ببو

ستي يې کړمه په سرو لمبو

په رښتیا سره د گل ببو مینې ماجتي ډیر زوراوه، دهغه دا سندره ډیره مشهوره شوه، چې ور
سته بیا په کابل راډیو کې چې په هیواد کې یواځینې راډیو وه ثبته شوې وه او همیشه به د
راډیو له لارې اوریدل کیده. ماجتي ورسته ددې کړاؤنوپه نتیجه کې په نا علاجه رنځ اخته شو
چې دا نا علاجه مریضی د نری رنځ مریضې وه چې هغه یې د مرگ او نابودی لوري ته بیوه.
داسې رنځ چې د علاج چاره یې نه وه، هسې چې ورته لازمه وه د معالجه او تداوي امکان یې
نه وه برابر، ماجتي هم دخپل را تلونکي په هکله ښه پوهیده، هغه په یوه بله سندره کې چې
شعريې خپل وه داسې ویل:

افسوس افسوس ځما په حال چې مې ارمان پاته شو
لکه د گل په شان نازک مخ د جانان پاته شو

د ځنکدن اخر سلگۍ دي تر مارا شه اشنا
دا دواړه سترگې مې نیولي ستا دیدن لپاره
د رقیبانو په لمسون شولې له ما کناره
په اخرت کې زما لاس ستا په گریبان پاته شو
لکه د گل په شان نازک مخ د جانان پاته شو

زنی مې و تره په لاس د از مادی وصیت
راباندې وایه څو کرته کلمه د شهادت
روح مې دا ستا په انتظار دی رانه غواړي رخصت
زما په زړه کې دا داغونه د هجران پاته شو
لکه د گل په شان نازک مخ د جانان پاته شو

د جنازی کټ ته مې چیغه کړه چې لاړی اشنا
سبا دوخته په مزار کې راته وکړه دوعا
زما په شناختې باندې وکړه د زړگي تسلا
زما د قبر خاورې تاته یو نشان پاته شو
لکه د گل په شان نازک مخ د جانان پاته شو

دا ستا د سترگو په گولی زړگي زما شوقلم

ترسترگو اوښکي تويومه سات په سات دم په دم
که راته راکړې دوايي دسرولبانو ملهم
د ماجتي ځيني اخر دغه جهان پاته شو
لکه دگل په شان نازک مخ دجانان پاته شو

دا سندره زموږ په کليو او بانډو کې ډيره مشهوره شوې وه او ورسته ماجتي دا سندره هم په کابل راديو کې ثبته کړه چې اکثرا د راديو له لارې اوريدل کيده.
ماجتي د نري رنځ په نتيجه کې په ځوانه ځوانۍ کې ورو ورو خپله روغتيا او صحي حالت له لاسه ورکاوه، د هغه څخه په يو محفل کې چا پوښتنه وکړه چې استاذه! صحت مو څنگه دی؟
هغه په ځواب کې ورته وويل: چې نه مريم نه ژوندی، خو بيا هم کوشش کوم ستاسود خوښۍ لپاره خو سندرې درته ووايم او د خپل د زړه خواله تاسو سره په سندرو کې وکړم.
په رښتيا سره ماجتي خوږ او د مينې ډک او ازدرلود چې د بده مرغه د ژوند کړاوونه هغه ته نور موقع ور نه کړه چې د هنر په هکله څو نور گامونه پورته کړي، او د خپلې مينې او ارمانو غوټۍ يې خلاصې شي.

ماجتي د نري رنځ په نتيجه کې ومړ، د هغه مينه وال د هغه جنازې ته ډير راغلي وه د هغه جنازه يې د چهاردهې د شاه گذر بابا په جگې غونډۍ کې خاورو ته ورسپارله، نو کله چې خلک د جنازه څخه راوگرځيدل، کلي ته درسيده سره سم د هغه دا سندره چې:
افسوس افسوس ځما په حال چې مې ارمان پاته شو
لکه دگل په بنان نازک مخ د جانان پاته شو

په هماغه شيبه د راديو له لارې خپره شوه، خلکو له لرې څخه ددې سندرې په اوريدلو نور هم غمجن شول او د حسرت او تاثر اوښکې يې ترسترگو تويې شوې، او مرحوم ماجتي يې دخپلو هيلو او ارمانونو سره يوځای خاورو ته سپارلی وه، خدای دې وښی او روح دې ښاد او آرام وي.

اومه برخه

حشر يا مشترک کارونه

حشر يا مشترک کارونه په سيمو کې د بيالو په پاکولو د سربندونو په جوړولو ، د شولو د بزغليو په کرلو ، د سرکونو اولويو لارو په جوړولو او همدا رنگه په کليو او بانډو کې د بامونو د کاځلولو ، د کروندې د محصولاتو په راټولولو ، په مړي او ژوندي او ډير نورو هغه کارونو کې چې د کليو د اوسيدونکو په شريکه همکاري په يو ټاکلي ورځ او يو معلوم پروگرام سرته رسيږي ، چې دا شريکي مرستې يا حشر د کليو د اوسيدونکو او يا هم کله د دولتي اورگانونو په غوښتنه ترسره کيږي .

په لغمان کې د چاردهي د سيمې لويه بياله چې د بي بي حاجب د زيارت په ساحه کې د اليشنگ د سيند څخه سرچينه اخلي او د راه دار يا سخي پله څخه ورسته د چاردهي د سيمې دمخکو د خړاوبه کولو او په ورځيني ژوند کې د خلکو دگټې په اخستلو کې موهم او حياتي رول لري .

ددې اونورولو يو بيالو د اوبو د عادلانه ویش او دگټې اخستلو په موخه هر کال نوی ميراو ياد بيالي مسول ټاکل کيږي .

ټاکل شوی ميراو دنده لرې چې د بيالي ، بندونو او سربندونو د جوړول او دهغو د فعاليت څخه تل با خبره وي او د اوبو عادلانه ویش په نظر کې وساتي که نه نو د بې خبره او بې انصافه ميراو د کار په پايله کې د کلو د اوسيدونکو د نفاق او شخړو لامل گرځي چې دا شخړې او ستونزې کله بيا په مرگ ، ژوبلې او د سرونو په ماتيدو هم ختميږي .

په لغمان کې د گرميو په موسم کې د لوړو غرونو واورې اوبه کيږي او په همدې موسم کې ډيری وختونه گلۍ ، بارانونه ، تالنده او بريښنا د سيلابونو د راوتلو لامل گرځي چې په ځينو وختونو کې د مالي او ځاني تاوانونو تر څنگ د فصلونو د خرابيدو سبب هم گرځي . د اسيلا بونه د دريابونو اصلي مسيرونه بد لوي ، لوي لوي ونې او کمرونه چپه کوي ، کورونه او

خاروي له ځانه سره په مخه کوي .

خرنگه چې سيلابونه دوچو دښتو او خوړونو څخه تيرېږي چې شگې ، خاورې او بوټي له ځانه سره ليرېدوي چې دا خړ سيلابونه د دې سبب گرځي چې د سيندو په استقامت لوی سربندونه ويجاړ او بيالي د خاورو او خټو په کيناستلو سره ډکې کړي چې د اوبو د بهيدو کميت په بيالو

کې کموي، په همدې دليل کليوال هر کال د بيالو د بيا پاکولو او د سربندونو د بيا جوړولو په تکل شريک کار يا حشر تر سره کوي.

څه وروسته کله چې د اليشنگ د سيند د اوبو سرچينې يا د غرونو د لوړو څوکو واورې د گرمي د زياتيدو له امله اوبه شي نو د سيند اوبه هم ورو ورو کميږي چې وروسته بيا په دې لوی سيند کې د يوې بيالې په اندازه هم اوبه نه وي، په همدې دليل د چاردهي د سيمې خلک مجبور دي چې د خپل د اړتيا وړ اوبه د الينگار د سيند څخه چې هميشه يې اوبه ډيري وي استفاده وکړي هغه د اسې چې د الينگار د سيند څخه يوه بياله د الينگار د همدې د رې په غربي برخه کې د غونډيو له پاسه چې ډير له پخوانه کيندل شوې ده د چاردهي د سيمې په شروع کې د اليشنگ د سيند سره يوځای کيږي همدا بياله هر کال د چاردهي د سيمې اوسيدونکي د سربند څخه ترميم او پاکوي او د اوبو د نشتوالي ستونزه په اوږدې کې د حشرونو په سرته رسولو سره حلوي.

شفيع ماما يا د کلي نائي
 زموږ د کلي نائي محمد شفيع نومیده، هغه به د کلي داو سیدونکو او هلکانو د سروينستان وړ
 اصلاح کول.

د کلي هلکانو د لنډو وينستانو سره دومره ليوالتيانه بنودله خومشران دا وړ دو
 اولويو وينستانو طرفدار نه وه، هلکان يې مجبورل چې د سروينستان لنډ کړي خو سره له دې
 نائي به د هلکانو وينسته برابر او بنايسته جوړول، هغه به نه هلکان او نه مشران خپه کول.

شفيع ماما به د کليو هلکانو او اوسيدونکو خبر په مياشت کې يو ځل اخيسته او د سروينستان
 به يې ورته اصلاح کول چې په اوږه کې به يې د فصلونو د لوگه په موسم کې په کروندو
 گرځيده او خپله برخه د لو شوي فصل صدری يا گيډۍ ترلاسه کوله او وروسته بيا د درمند
 د تللو په وخت کې هم نائي ته برخه بيليدله.

لکه څنگه چې مووويل شفيع ماما تنها زموږ د کلي نائي نه بلکه د چاردهي دنورو کليو اوبانډو
 اوسيدونکو نائي هم وه چې د فصلونو د لوگه په موسم کې به د ډيرو غلو دانو څخه برخه مند
 وه، هغه به تل په کلو اوبانډو گرځيده او په سيمه کې به د ټولو پيښو څخه باخبره وه نو په کليو
 کې چې به کومه د خونبي، مړي يا ژوندۍ خبره وه هغه دنده درلوده چې خلک خبر کړي.

د روژې مبارکه مياشت

د روژې په مبارکه میاشت کې د کلي سپین ګیري، ځوانانو او هلکانو ټول د روژه ماتې لپاره د کلي جومات ته راتلل، روژه ماتې، خیرات یا نذر به یې له ځانه سره جومات ته راوړه، د جومات ومخې ته د ماښام د لمانځه د اذان څخه څو شیبې دمخه د کلي هلکان او ماشومان را ټولیدل، نو کله چې به ملا صاحب د الله اکبر او ازپورته کړ، ټول ماشومان به د کلي په کوڅو کې په لوړ او ازیل، روژه ماته کړې د روژه ماتې اذان وشو چې په همدې ډول به ماشومانو او هلکانو د کورنیو روژه دارانو ته خبر ورکاوه تر څو هغوي په اطمینان سره خپله روژه ماته کړي.

د کلي اوسیدونکي د ماسختن د تراویح لمونځونو ته هرو مرو راتلل د تراویح لمونځ زموږ له پاره ډیر په زړه پورې وه، هلکان به حتمي لمانځه ته راتلل خو تعامل دا وه چې هلکان به د لمانځه

په وخت کې د جمعې په ورستې صف کې دریدل. هلکان به روژه نیولو ته هوسیدلو چې د جومات ملا او د کلی سپین ګیرو تشویق وویل به یې چې په دې عمر کې روژه نیول ډیر ثواب لري او خدای پاک یې تاسو ته اجر درکوي.

اتمه برخه

لغمانۍ اوگره اود هغې ډولونه :

لغمانۍ اوگرې، د پخولو ترتیب او د هغه ډولونو په اړه بناغلي نجم الدین سعیدی په زړه پورې مطالب راټول کړي چې د سعیدی صیب لیکنې ته یې له تصرفه په دې برخه کې ځای ورکړ شوی دی، هیله مندیم چې د درنولو ستونکو د پاملرنې وړوگرځي.

د پخولو ترتیب:

اوگره او د هغه د پخولو ترتیب ډیر ساده او اسان دی هغه داسې چې غټې وریجې دگرمو اوبو سره پاکې پریمنځي کله چې وریجې بریمنځل شوې په ایشیدلو اوبو کې یې تر هغه ویشوي چې نرمې شي چې دغه نرمې شوې غټې وریجې داوگرې په نامه یادوي چې په لاندې مختلفو ډولونو ترې گټه اخیستل کیږي.

لمړۍ- اوگره د کړتو سره:

کله چې اوگره پخه شي هغه په ناشکن یا عادي غوري کې را باسي او د غوري په مینځ کې بنکلی خرڅنی ورته جوړوي او پدې خرڅني کې سولول شوي کړت چې مخکې یې په کړتال کې سولولي وي ځایوي او بیا زیر غوري، وازده یا عادي غوري په ارکاره کې ښه سره کوي او په خرڅني کې د سولول شوو کړتوله پاسه اچوي، ورسته بیا په غوري کې د اوگرې له پاسه سابه، شلغم، پخه شوې وچه غوښه د لوبیا سره په بنکلي نظم ځایوي او د دسترخوان په سربېرې گډي چې د تعامل سره سم هر غوري د دوو څخه تر درې کسانو لپاره او که د کورنیو او یا د میلمنو شمیر ډیروي په هماغه اندازه د غوریو شمیر هم ورزیاتوي.

کله کله په اخر کې د اوگرې خرڅنی وړانوي او کړت او اوگره گډوی چې هغه گډه شوې کړت او اوگره بیا ځانله خوند او طعم لري.

دوم- اوگره د کنډ یا دغوا د عادي شیدو سره:

کنډ: هغه شیدې دي چې غوا یې نوی خوشکی زیرولی وي، پدې ډول اوگره کې په خرڅني کې کنډ یا شیدې ځایوي او کله کله سره شوي غوري هم د پاسه پرې اچوي.

دریم- اوگره د مستو یا شرمبو سر:

د اهم دهمغې اوگرې یوه بله نمونه ده چې په خرڅني کې یې مستې ځایوي.

د شرومبو سره اوگره په شرومبه کې گډوي او د نوش پیاز یا عادي پیاز سره تری استفاده کوي

شړومبې او اوگره د لغمان په چارباغ کې ډیر رواج لري ، ددې سیمې خلک د شپې له خوا اوگره پخوي او د شړومبو سره یې ښه گډوي ورسته د دې گډې شوې اوگرې سرور پتوي او د بیالي تر غاړې یې د اوبو په سرگډي او د سهار له خوا ټوله کورنۍ په دسترخوان سر راټولېږي او یوځای ترې استفاده کوي .

خلورم - اوگره د لاوند سره :

لاوند یا (کړو) (یو مخصوص تعیم دی چې د شړومبو څخه یې جوړوي هغه داسې چې د مستو شرمبه په یو ظرف کې اچوي او یو اندازه اوږه ورسره گډوي ترڅو اوږه په شړومبه کې ښه حل شي او په نغري یې گډي ترڅو ښه وایشول شي پس له هغه په ارکاره کې څه میډه شوي پیاز په غوړیو کې سره کوي او په ایشل شوي شرمبه کې چې اوږه په کې حل شوې ورزیاتوي او د خمخۍ سره یې نور هم خلتوي چې پس له یو معین حرارت څخه خوندور لاوند یا (کړو) ترې جوړېږي چې د لاوند اوگرې په څرخني کې ځایوي او کله کله د سره شوي غوړي هم د پاسه پرې اچوي او په خوند او مزې سره ترې استفاده کوي .

پنځم - شوله :

شوله د غټو وریجو څخه جوړېږي ، هغه داسې چې اول په غوړیو کې څه پیاز سره کوي او ورسته څه اوبه یا د پخې شوې غوښې ښوروا پکې ورزیاتوي کله چې د اښوروا وختیدله پریمخل شوې غټې وریجې پکې اچوي چې پس له معین حرارت څخه ورته دم ورکوي او پس له هغه وازده په ارکاری کې سره کوي او د شولې د پاسه یې اضافه کوي چې خوندوره شوله ترې جوړېږي .

د اوگرې یو بل قسم سبوناکه ده چې په شوله کې سابه ورگډوي او د سبوناکې به نامه خوندوره شوله ترې جوړېږي چې د هغه د پاسه هم د وازدې یا غوړیو جغ باسي .

د اوگرې نور اقسام زموږ د گران هیوادو په نور ولایاتو کې هم مروج دی لکه د پکتیا او خوست په مناتقو کې چې د ډنډکي په نامه یې یادوي او پخول یې د لغمانۍ اوگرې سره فرق لري . همدارنگه د کابل په شمال کې لکه گلدره ، شکر دره او غوربند کې چې د شولې غوربندي په نامه یادېږي په هغه کې کوفته ، لوبیا او ترخه مرچ ورگډوي .

باید وویل شي د غټو وریجو رواج د شرقي هند وچین څخه افغانستان ته انتقال شوی چې د پخولو ترتیب یې د نورو هیوادو سره توپیر لري .

په لغمان کې داوگرې يا غټو وريجو د استفادې ترڅنگ د مينو وريجو څخه چې د سرده دريدونۍ او يا گرمه وريجو په نامه يې يادوي هم استفاده کيږي او د لغمان په مختلفو سيمو کې لکه د اليشنگ او الينگار په درو کې ، د چاردهي ، حيدر خاني ، ماشه خيل مندر وړ ، قرغيو او ډيرونورو ځايو کې کرل کيږي .
لغمانۍ وريجې زموږ په وطن کې خاص شهرت لري او د هغه څخه خوندور پلو ، دمپخت ، شکرېته او قابلي پلو پخوي چې زموږ د هيواد والو د سترخوان ته ځانگړی خوند او رنگ ورکوي .

تير يادونه

خړ سيندونه سيلابونه مې يادېږي
د وطن شنه شنه فصلونه مې يادېږي

د ودونو او دودونو رواجونو
ها ديري ها مجلسونه مې يادېږي

سندرېز خوږې نغمې د حجرو مينځ کې
ها گيسونه او کټونه مې يادېږي

د مرغيو گنه گونه او سيلونه
د چق مق ټوپک غرونه مې يادېږي

د قزلاقو او يارمخچو په موسم کې
د دامن د غره دامونه مې يادېږي

په جوزا کې د توتانو په موسم کې
د فصلونو درمندونه مې يادېږي

مصلی او درمند شاخۍ په لاس کې
تورچنگر لوی لوی چجونه مې يادېږي

د دهقان په لاس چې تيگه دمیزان شي

لپکۍ او خجورونه مې ياديږي

د چينې نه د اوبو منگۍ په سر کې
ها د پيغلو کتارونه مې ياديږي

مړ او بل دا ور بلکو الوتنې
د بامو د سر خوبونه مې ياديږي

په اختر کې د خوانانو ډلې ډلې
ها ميلې او اتنونه مې ياديږي

د پي مخو بڼکلو پيغلو بير او بار کې
هغه لوی لوی زيار تونه مې ياديږي

رنگ په رنگ بڼکلي جامې د طاعتونو
په مسجد کې بڼه و غځونه مې ياديږي

خومره بڼکلي څه بڼايسته کلي بانډې دي
جم او جوش د بازارونو مې ياديږي

يادول يې زياتوي د زړه دردونه
افغاني ها تير وختونه مې ياديږي

نهمه برخه

په لغمان کې او سیدونکي قامونه او پرگنې

درنو لوستونکو!

دکتور محمد سعيد «سعيد افغاني» په خپل کتاب کې چې (زما ژوند) په نامه يادېږي او په کال 1365 (هجري کې خپور شوی په لغمان کې او سیدونکي قامونه او پرگنې په لاندې ډول شرحه او معرفي کړي دي:

اول: «سایي»

په افغانستان کې د صافيو قوم يو لوی او مشهور قوم دی چې وايي ددوئ اول نيکه د قندهار د غورې مرغی څخه راغلي دي او ددوئ نسبي سلسله د پښتنو په قامونو کې په درانيو باندې ګډيږي، وايي صافي په غلجيو نه ګډيږي بلکه د غلجيو سره د درانيو په وسيله ورورگلوې لري.

د صافيو د قامونو غټې ريښې په لاندې ډول دي:

الف- ودير

ب- ګربز

ج- مسود

د «سایي» د قوم پرگنې په ټول افغانستان کې خپرې دي خود افغانستان په شمالي برخه کې، کوه «سایي» محمود راقي، کوهستان، او تګاب ددوئ اصلي او مهم مرکزونه دي. او په مشرقي کې د کنړ «سایيان» شهرت لري او هغه ځای دڅوکی په لښوالۍ، با ډیل، مزار، دپیچ په دره، د سرحد څخه خوا په سره کمر او د کنړ په نورو سیمو کې اوسېږي. سایي به کامه کې لویه سیمه لري، سایي په لغمان کې د عمرزيو، سلاب، ګرګر، بارپخی، صبر اباد، په سیمو کې هستوګنه لري، په الينګار کې نازي هم «سایيان» دی.

وايي: چې په کوزه پښتونخوا کې وزير هم په اصل کې د ودير صافيو يوه ريښه او مسود يې بله ريښه ده.

دلغمان په عمرزيو کې صافيان په درې پلرونو تقسيم شوي دي.

۱- د خير محمد بابا اولاده ده چې د خير اباد کلی يې مرکز دی او لاندې ريشې لري:

پایه خیل، یاسین خیل، تور خیل، ایاز.

۲- د عبدالمحمد بابا اولاده چې په ادو خیلو مشهور دي.

۳- د ابراهيم باباچې په ابراهيم خيلوياديزې اوس په عمرزيي کې دخير محمد بابا اولاده دير ده خلک عاجز او په اقتصادي فشار مواجه دي، ولی دغه خلک ډير زړه وړ او په مير انې شهرت لري.

دويم: د ساک، سهاک:

د ساک قوم د لغمان ولايت په مرکزي سيمو کې اوسيدې او ددوئ ريښې موسی خيل او شمشير خيل دي او د افغانستان په نورو سيمو کې هم هستوگنه لري.

دريم - تره خيل:

دوئ د لغمان ولايت د تنديو په کلي کې اوسيدې او زياتره يې د کابل شمال شرق خواته د ترخيلو په قريه کې هستوگنه لري چې ددوئ يو خو با اعتباره خلک د وخت د دربار قابچي باشيان وه او د پور اعتبار خاوندان کښل کيدل.

خلورم: رستم خيل:

ددوئ څه ميشته کورونه د لغمان د ارمل به قريه کې اوسيدې او څه نور يې کوچيان دي چې د اوړي په موسم کې يخو سيمو ته ځي او په ژمي کې بيرته لغمان ته راځي، مالداري اوسوداگري ددوئ کسب دی.

پنځم - خروتي:

دوئ د لغمان د عمرزيو د علاقې په جنوبي برخه او د افغانستان په نورو برخو کې اوسيدې او ډير مشهور قام دی.

شبرم: عبدالرحيم زي:

د لغمان ولايت د مندر و په سيمه کې اوسيدې او په کابل کې هم کورونه لري په دوئ کې ښه با همته خلک تير شوي دي.

اوم - هوډ خيل:

دوئ په ودخيلو شهرت لري او د لغمان د قرغيو د ولسوالۍ په برخه کې لويه سيمه لري او په کابل کې د کابل شرقي خواته اوسيدې.

اتم - جبار خيل:

دوئ د لغمان د قرغيو د ولسوالۍ په سيمه کې معزز کورنۍ دي. په دوئ کې د قامي ملي مشران او تاريخي خلک تير شوي دي.

نهم - تره کي:

دوئ د لغمان ولايت په ځينو سيمو کې ميشته او کوچي کورونه لري او اوبانو او څارويو په روزنه مصروف دي او د افغانستان په غزني او قندهار کې شتون لري.

لسم - پشه ئي:

دوئ د لغمان ولايت تر څنگ يوه کلی لري چې د پشه ئي کلي په نامه ياديږي ، دوئ ځانته خاصه ژبه لري چې هغه هم په پشه ئي ياديږي . دغه ولس د اليشنگ د درې په لورې برخو لکه دولت شاه او فرا جغان کې هم او سيږي او په پشه ئي ژبه خبرې کوي .

يولسم - هزار ميين:

دوئ د لغمان ولايت د تيرگرو په علاقه کې پراته دي او غريبکاره خلک دي .

دولسم - ميچن خيل:

دوئ د لغمان د عمرزيو د علاقې شمال ته يو لوی کلی لري دوئ هرې خوا گر ځي او د نظراني په ټولولو کې مصروف او د بنه مهارت خاوندان دي .

ديارلسم - ناصر:

دوئ د لغمان ولايت د مندرور د سيمې په جنوبي برخو کې ، او همداغسې د کابل شکر دره او د افغانستان په نورو سيمو کې او سيږي دا خلک زړور او جنگيالي دي .

خوارلسم - اکا خيل:

دوئ هم د لغمان د عمرزيو د منطقي په شمالي برخه کې ميشته او کورونه لري د اوبانو او رمو روزنه کوي او د غره څخه لرگي راوړي او خرخوي يې .

پنځلسم - ديگان (دهکان):

دوئ په دري خبرې کوي او کورونه يې د افغانستان په نورو سيمو کې هم شته .

شپاړسم - محمد زي:

دوئ ځای ځای کورونه لري او د محمد زيو پا د شاهي کورنۍ په وجه دوئ هر چيرې بڼې آبادې ځمکې تر لاسه کړي دي .

اولسم - ريکا گان:

دوئ د لغمان ولايت د چاردهي په علاقه کې محدود کورونه لري او د کابل ريکا خانه د دوئ اصلي مرکز دی.

اتلسم - عمر خيل:

دوئ د لغمان د چاردهي (شاه گذر بابا او قلعه اخوند کلي تر څنگ) کې زمينداره کورنۍ دي

او د کابل په میدان کې هم زیاتې ځمکې لري .

نولسم - وریا خیل:

دوئ د لغمان د ولایت د عمرزیو د علاقې په لړ او بر کې هستوگنه لري او خلک یې کاریگر او دهقان کاره دي دوئ د کابل په پغمان او د بغلان د ولایت په مرکز کې هم ځمکې او کورونه لري.

شلم - وردگ:

دوئ د لغمان ولایت د عمرزیو د علاقې په جنوبی برخو کې اوسیدلې او په کابل کې د وردگو په علاقه کې مشهور قوم دی ، په دوئ کې ښه د کار او میرانې خلک تیر شويدي او د انگلیسانو د استعمار په مقابل کې د غازي محمدجان خان مبارزه د هیریدو نه ده دا قام تل په سیاسي جریاناتو کې لاس او برخه لري .

یویشتم - تاجک:

دوئ په لغمان او د افغانستان په نورو ولایاتو کې اوسیدلې ژبه یې دري ده ، چې د فارسي ژبې سره لږ توپیر لري. وایي دري د دربار څخه اخستل شوی او دا ژبه یو وخت د درباریانو ژبه وه .

دوه ویشتم - میرعلي خیل : دوئ د لغمان د باد پښ په علاقه او نورو سیمو کې اوسیدلې .

درویشتم - نیازی:

دوئ د لغمان د ولایت د اعلینگار په سیمه کې پراته دي د دوئ کورونه د کابل جنوبی خواته هم شته ، وایي دوئ د صافیو یوه ریښه ده ، څوک وایي: چې دوئ مستانه کورنۍ ده.

نیازی په کندوز او خان آباد کې هم ځمکې او کورونه لري ، چې غټ کلي ئې ملرغی نومیدلې نیازی د پاکستان د پنجاب په سیمه کې هم ډیر شمیر او سیدلې. نیازی د تخار ولایات د تالقان د مرکز او مربوطاتو کې لکه د قو لبرس په سیمه هم او سیدلې ، خصوصاً په قو لبرس کې ډیرې ځمکې او کورونه لري.

څلور ویشتم - اړوکی:

دوئ د لغمان د الینگار په منطقه کې اوسیدلې او د دوئ تر څنګ ځانې او اختیار خیلو په نامه نور پښتانه قامونه هم پراته دي .

پنځه ویشتم - (الکوزي) (الکوخي):

دوئ په لغمان کې لږې کورنۍ پیدا کیږي مگر د افغانستان په نورو ولایاتو کې هم شته او مشهور قام دی .

شپږ ویشتم: سادات:

دوئ د حضرت محمد صلى الله عليه وسلم اولاده ده په لغمان کې ځای په ځای کورونه لري ،
دوئ ته میران او پاچایان هم وایي په لغمان کې خواجه گان د ابوبکر صدیق (رض)
«حضرات» او د حضرت عمر فاروق اولاده هم شته .

اوه ویشتم - لطف الله خیل: دوئ د لغمان ولایت د تیرگرو خانان او هلته د سنگ تووډې (سنگ
تودو) د قریه اوسیدونکي دي .

اته ویشتم - بابکر خیل: دوئ د لغمان ولایت د الینگار د سیمې مشهور خانان دی او په کابل
کې هم کورونه لري ، او درباري خلک و .

نه ویشتم - نورستاني:

په لغمان کې د دوئ کورونه شته خو د لغمان شمال ته د نورستان سیمه یوه لوی ولایت دی چې
اکثره یې په ځانگړې ژبه غږیږي (سانسکریت) ، دوئ د امیر عبدالرحمن په زمانه کې تابع او
مسلمان شويدي د امیر حبیب الله خان په دوره کې د دوئ ډیرې بنځې او نجونې د وینځو په توگه
دهغه دربار کې خدمتونه کول. چې د امیر امان الله خان په دوره کې آزادې کړل شوي .

د نورستان د خلکو بچیان د امیر عبدالرحمن خان په دوره کې دربار ته لاره پیدا کړه چې په دې
اثر ډیر پاڅه او پوره خلک پکې وروزل شول چې بیا ورسته د افغانستان په اجتماعي ،
ساختماني سیاست او ازادي په ساحه کې لوی رول درلود ، امیر حبیب الله په لغمان کې د قلع
السراج تعمیر او باغ اباد کړ ، دا ځای په ژمي کې د امیر حبیب الله ژمني پلازمینه وه چې د بچي
سقاو په وخت کې دا د ملت په پیسو اباد شوی تعمیر وران او ویجاړ کړ شو ، امیر حبیب الله خان
به د لغمان په کله گوش کې هم میلې چرچې او شکار کا وه چې اخر هم هلته د شپې له خوا په
خیمه کې د یو نامعلوم شخص له خوا وویشتل شو دده د مرگ څخه وروسته دده ځوی امیر امان
الله خان پاچا شو .

دیرشم - درگي: دوئ د لغمان ولایت په شمال شرق د شمنگل په قریه او د درگو د اوبو له پاسه
کلو کې اوسیدو او کوچیان هم لري .

یو دیرشم - علی خیل:

دوئ د لغمان ولایت په شمال شرق د شمنگل او صابره ډوپۍ کلي کې اوسیدو او څه کورونه یې
په کابل کې هم شته .

دو دیرشم - ابراهیم خیل: دوئ د لغمان د ولایت د مندرور په علاقه کې شاوخوا میشته دي .

دري دیرشم - محمد خیل: دوئ د لغمان په ولایت کې هستوگنه لري .

څلور دیرشم - خيرو خیل: دوئ د لغمان د ولایت د مندرور په جنوبي ساحو کې پراته دي .

پنځه دیرشم - قولان :

دوئ لکه د کوچیانو په شان کابل او مشرقي او په خاصه توګه کابل ، لغمان ته تګ راتګ کوي او د تجارت کسب یې درلود مګر اوس یې په کابل کې ډیر کورونه او تجارتونه پیدا کړي دي .

شپږ دیرشم - اهل هنود :

دوئ هم دلغمان ولایت د تیر ګرو په کلي کې ساکن دي او هلته ځانله درمسال لري چې خپل دیني مناسک هلته اجرا کوي دوئ هم تجارت پیشه دي او د تیر ګرو په پخواني بازار او اوس دلغمان په ولایت کې دوکانونه لري .

درنو لوستونکو!

د لغمان په ولایت کې اکثر خلک په پښتو ژبه خبرې کوي او په دوهمه درجه کې دري ژبه ډیرو یونکي لري اونورې ژبې یې لکه پشه یي او نورستاني او شاپري دي چې په اقلیت کې حسابیږي . دلغمان ولایت د قامونو او ولسونو په ریښو کې زیاتې مطالعې او څیړنې ته ضرورت دی او په اقتصادي ، جغرافیوي او تاریخي مسایلو کې یې بحث پوره ریسرچ غواړي .

په عمومي لحاظ د لغمان په ولایت کې د قومونو مختلفې پرګنې پیداکیږي او داسې معلومیږي چې د تاریخ په اوږدو کې په لغمان باندې ډیر مختلف انقلابونه ، تحو ولونه او تطورات راغلي دي ، خو ددې ټولو سره سره باید ووايو چې اوس هم دلغمان ولایت اکثره کورونه د خټو ، پخې یا خامو خښتو کورونه بې نقشې آبادې او په بې نظمه توګه عمومي ژوند د مشکلاتو او لانجو سره مخامخ دی همدارنګه اوس هم هلته اکثرا د لمړۍ پېړۍ د دورې دودونه ، رواجونه روان دي .

د لغمان خلک د زیات طبعي ذکاوت لرونکي دي او خاوره یې د زراعتي او تخنیکي ښه بدلون لپاره آماده ده . په ډیر تاسف سره باید وویل شي چې په لغمان کې د قامونو او پرګنو د نفوسو تراکم ، بې کاري او بې غوري زړه سوزونکی ده چې د قدرت خاوندان باید ورته جدي او خاصه پاملرنه وکړي .

لسمه برخه

د لغمان په کلو او باندو کې د اخترونو رواجونه:

د لغمان په کلو کې د اخترونو دودونه او رواجونه ډیر په زړه پورې دي، کلي وال داختر په ورځو کې تفریحې پروگرامونه لري، هلکانو ته یې موراو پلار نوې جامې رانیسي چې د اختر په سهار هر څوک خپلې نوې جامې اغوندي او د کورد مشرانو سره د اختر د لمانځه لپاره جومات ته ځي، کله چې داختر لمونځ وشو نو د اختر د مبارکۍ لپاره د خپلو خپلوانو او دوستانو کورنو ته ځي.

په اخترونو کې د لغمان ولایت په مختلفو سیمو کې لکه د مهتر لام بابا زیارت، د ولایت په مرکز، د تیرګرو په پخواني بازار، داستاني کلی چې د چاردهي په سیمه کې موقعیت لري، بي بي هاجره، بي بي صیب، مندرو، قرغه بي، الیشنگ او الینگار په ولسوالیو کې په زړه پورې پروگرامونه او میلې جوړېږي.

د کلو هلکان د خپلو مشرانو سره میلې ته ځي، رنگ شوې هڅې، جنگوي او د کور لپاره ماهي، څلوبي، کجورې، وچې او تازه میوې او نور خوندور خوراکي توکي د اختر مبارکۍ کور ته له ځانه سره راوړي.

مسلمانان په کال کې دوه مذهبي اخترونه لري چې یو یې کوچنی اختر دی چې د روژې د مبارکې میاشتې له تیریدو څخه وروسته راځي او بل لوی اختر دی چې د کوچني اختر څخه دوه میاشتې اولس ورځې وروسته راځي.

په اسلامي هېوادونو کې دغه دواړه اخترونه په ځانګړیو مذهبي او دودیزو مراسمو سره نمانځي چې په یادشو هېوادونو کې د اخترونو مذهبي مراسم یو ډول او په دودیزو برخو کې له یو بل سره توپیر لري.

خلک د اختر له لمانځه وروسته خپل کورونو ته ځي په کور کې کشران مشرانو ته د اختر مبارکي ورکوي او بیا نږدې ګاونډ کورونو ته ورځي او له یوه کور څخه بل کور ته ورځي او د اختر مبارکي له یوې مخې پیل کېږي.

که څوک د قرباني کولو نیت لري نو کوچنی حیوان لکه وزه او یا پسه په کور کې قرباني کوي او که څوک په لوی څاروي کې شریک وي لکه غوا، غویي، اوبن، مېښه، نو بیا په لوی څاروي کې اوه تنه شریک کېږي.

د شرعي اصولو له مخې د قربانۍ غوښه په درو برابرو برخو ویشي، یوه برخه یې ځان لپاره جلا

کوي او بله برخه د بیوزلو لپاره او دریمه برخه د خپلو خپلوانو لپاره جلا کوي چې بیوزلو او خپلوانو ته په تقسیم سره غوښه ورلیږي.

خو په ځینو سیمو کې بیا د قربانۍ غوښه په درو برخو نه ویشي. د خپلو او بیوزلو برخه د اختر په ورځو کې پخوي او هر څوک چې ورکړه ورځې هماغه غوښه ورته راوړي، د اختر په ورځو کې هغه خلک چې له یو بل نه خپه وي د لاسه کیږي او کینې له منځه وړي.

نښې او په ځانگړې توگه پېغلې نجونې د اختر په ورځو کې ډلې ډلې زیارتونو ته ځي چې له ډېرو لیرو ځایونو نه، مشهورو زیارتونو ته روانې وي او د ورځې ډېره برخه هلته تېروي.

د اختر په شپو ورځو کې د خواږو شیانو اخیستل زیات وي، ډېری سوداگر کلچې، میتايي، کیک او هگۍ راوړي او د روژې وروستۍ اوونۍ کې د همدې توکو د خرڅونې له امله بازارونه له گڼې گونې ډک شي.

غواړم په دې برخه کې ستاسو توجه خپلې یوې لنډې ادبي ټوټې ته چې سرلیک یې دی کوم اختر؟ راوگرزوم:

کوم اختر؟

زمونږ د کلي د تروږمۍ ماښام څخه خوشيې دمخه د کلي یو تنکې لس کلن هلک خوشحاله بریښیده، د هلک د خوشالۍ علت یو هم دا وه چې هغه د سبا ورځې د اختر د راتگ څخه خبر شوي وه. هلک ته د هغه موراو پلار د اختر لپاره نوي جامې، خپلې او واسکت رانیولې وه چې هغه په همدې ماښام د سباد سبا ورځې نوې جامې او د نږدې دوستانو د اختر مبارکۍ تحفې په خپل وجود کې تمثیلولې او همدا وجه وه چې هلک ته یې خوشحاله بڼه ورکړې وه، په رښتیا سره کوم اختر چې ماشوم ته سبا راتلونکی وه، نه تنها هغه ته بلکې د کلي ټولو اوسیدونکو ته یې د خوشحالي زیری ورکاوه.

هو، کوم اختر؟ د کور او کلي اختر، او که د مهاجرو اختر، کوم چې د خپل کور، کلیو او باندو څخه لرې په پردي وطن کې لمانځي؟ د ایوڅرگنده خبره ده چې اختر هر چاته هر چیرې او په هر ځای کې چې وي پوره اویانیمه خوله خدا او خوښي وربښي.

نواخر کوم اختر؟

دادځوانانو د خوښیو اختر
د پیغلو نجونو د ټالو اختر

د کور او کلي اختر
چي لوړ دودونه لري

د سپور او پلي اختر
ښه رواجونه لري

دا د خوښيو اتڼونو اختر
دا د خوشحاله سرودونو اختر

دی د بیوزلو کونډو رنډو اختر
د یتیمانو او برېښو اختر

د غریبانو او خانانو اختر
د مسلمانو دیندارانو اختر

وي مبارک دې په تمامو خلکو
وي برکت دې په تمامو خلکو

ښه افغاني دود او رسمونه لري
خدا یې ګوچې ښکلي رواجونه لري

يوولسمه برخه دلغمان د دترگرو د جامع جومات خطيب او د ازادۍ د ليارې مبارز مولوي عبدالمجيد

لمړی

خدای بښلی (دکتور محمد سعيد) سعيد افغاني (چې دلغمان د ولايت دترگرو د جامع جومات خطيب مولانا عبدالمجيد مشر زوی دی، په خپل کتاب) زما ژوند (کې د هغه په هکله ليکي:

زما پلار مرحوم عبدالمجيد دلغمان ولايت د عمرزيو د قريې د خيراباد په کلي کې هستوگنه درلوده او د مولوي سيد اميرخوی وه، مولوي سيد امير چې دخپل وخت کره عالم او د ښه ملي شهرت او اعتبار خاوند وه دلغمان په کله کوټ کې چې د عمرزيو د قريې څخه په جنوب کې تقريبا شپږ ميله لرې موقعه لري اوسيده چې د خپلو شاگردانو درسي حلقه يې درلوده او دخپل عمر زياتره مده يې هلته تيره کړې ده او په هغه ځای کې علاوه د تدريس څخه د خلکو د مشکلاتو او پرېلمونو په حلولو کې د زيات ولسي قدرت او اعتبار خاوند وه. مولوي سيد امير هلته کله کوټ ته نژدې د علي خيلو په کلي کې چې د کوزې ډوپۍ په نامه يادېږي د يو مشهور عالم چې په صوفي صاحب مشهور وه دهغه د لور سره نکاح وکړه، صوفي صاحب په منطقه کې د بانفوذو اشخاصو څخه وه چې په ډوپۍ کې يې د څلورنست جريو په شا او خوا محکه درلوده.

مرحوم مولانا سيد امير ډير شاگردان روزلي دي چې د هغې جملې څخه د تگاب ملا صاحب فضل او مرحوم د هدي صاحب نجم الدين اخونزاده چې په ملا بزرگ مشهور وه د يادولو وړ دي.

مولوي عبدالمجيد صاحب به قصه کوله هغه وخت چې زه شاگرد وم امير عبدالرحمن خان نجم الدين اخونزاده د هغه د مشهورو ماډونانو سره د تندور خانې په سيمه کې بندي کړی وه ځکه چې هغه د ولسي اعتبار او شهرت څخه برخورداره وه، ملا بزرگ چې دخپل وخت ډير متقي او مشهور عالم وه زه هغه وخت د هغه تپوس ته جيلخانې ته لاړم او خبرمې ورکړ چې زه د مولوي سيد اميرخوی يم او ستاسو ليدو ته راغلی يم. همغه وه چې زه يې په ډير شوق وغوښتل او په زيات اعزاز يې روغې را سره وکړ او شکر يې وويست چې د مولانا سيد امير صاحب ځوی دومره شوی دی چې زما پوښتنې ته راځي او له ما سره يې ډير لطف وکړ. زما

ياديږي کله چې زه د خپل پلار سره په وروستيو وختو کې تګاب ته لاړم زما پلار د ملا بزرګ صاحب د مقبرې پوښتنه وکړه دهغه قبر يې پيدا کړ او د اخلاص فاتحه يې پرې ولوستله ، د هغه په قبر يوه زړه ګنبده ولاړه وه .

وايي چې د مولانا سيد امير تر مړينې وروسته دهغه ځوی مولانا عبدالمجيد ډيرو وړوکی وه چې د خپل مورنۍ نيکه صوفي صاحب په کور کې پاته شوی وه ، څرنگه چې مور يې هم په ورکتوب کې مړه شوې وه نو دده تربيه دهغه د مورنۍ نيا په ذمه واخستله ، چې هغه يوه ډيره پرهيزګاره ښځه وه او اولاد يې نه درلود نو د مولوي صاحب عبدالمجيد په روزنه کې يې پوره پاملرنه او اهتمام کوه .

څه مده نه وه تيره شوې چې د مولوی صاحب مورنۍ نيکه صوفي صاحب هم وفات شو او صوفي صاحب بل نارينه اولاد نه درلود او تربوران يې دير ظالمان وه د هغه د کور مالونه يې چور او مخکې يې ترې ونيوله .

مولوی صاحب عبدالمجيد به ويل . زمونږ په کورنۍ کې زمونږ د پوښتنې څوک نه وه او زمونږ د پلار د تره ځوی محترم محمد شريف خان هم د خپل پلار فتح محمد خان څخه وړوکی پاته شوی وه نو همدا دليل وه چې د تربورانو د ناروا په مقابل کې مونږ يې وسې وو .

څه مده وروسته زما مادري نيا په ما باندې تعليم شروع کړ ، دهيريدو نه ده چې د لغمان د صبر اباد مولوي سيد عالم د ډوډۍ کلي ته زمونږ پوښتنې ته راغلی وه په ما يې ډيره مهرباني وکړه او د نصيحت په طرز يې راته وويل . پلار دې مشهور عالم وه . ته ضرور بايد د پلار ځای ونيسې ، ځه چيرته د کوم عالم سره ډيره شه او صرف او نحوه او نور کتابونه ولوله کوشش وکړه چې وخت درنه عبث تيرنه شي ترڅو ښه عالم درنه جوړ شي .

هغه ويل چې د مولوی صاحب سيد عالم نصيحت په ما زياد تاثير واچوه او دده دلارښونې سره سم مې په زدکړې پيل وکړ په يو ځای او بل ځای کې مې په لږه مده کې صرف نحوه او بيا نور کتابونه ولوستل او بيا مې د منطق او حکمت د کتابونو په لوستلو شروع وکړه او د وخت د څخه مې زدکړه وکړه چې پوره په دې کتابونو کې لايق شوم چې زياتره مشهورو عالمانو شاګردان به ماته د تدريس لپاره راتلل . ما پدې تحصيل اکتفا ونکړه او د تحصيل او زدکړې په مقصد په ښيوه ، د لغمان په چهارباغ ، قرغيو او مزينه کې ډيره شوم او وروسته لدې څخه د تحصيل په مقصد پيښور ته لاړم ، هلته په پيښور ارغشتواو اشغړکې مې د معنوي ، لوی منطق ، حکمت ، تفسير ، احاديث ، فقه اصول ، ميراث ، رياضي ، تجويد او نور د وخت مشهور علوم د ښو پياوړو استادانو څخه ولوستل .

وايي چې په هغه وخت کې چا چې به مروج علوم ولوستل د وخت د مشهورو علماو به ورته تصديق ورکاوه چې د استادۍ وړ دی نو هغه ته به بيا مولوي صاحب ويل کيده او د مولويتوب پگړۍ به دده په سر باندې مشهورو علماو په ول ترله ، چې مولوي عبدالمجيد هلته دا افتخار ترلاسه کړی وه .

د مولوي صاحب عبدالمجيد د سفر ملگري په دې باور وه چې هغه په ملگرتوب کې د پوره اخلاص خاوند وه ، ده له ملگرو او ملگرو لدې سره پوره وفا کوله . زما مرحوم پلار مولانا محمد سعيد سعيد افغاني ليکي چې زمانه ياديزې چې زما د مرحوم پلار مولوي عبدالمجيد څخه دې چا شکايت کړی وي ، ده به خپل ملگري ډير په احترام يادول او په غياب کې به يې ستاينه کوله همدا وجه وه چې دده ملگرو زما سره زما په ژوند کې دهغه په خاطر بڼه رويه درلوده ، ده به د خپلو ملگرو څخه خوږې قصې کولې او دخپل سفر ملگري به يې ډير يادول او په دې جمله کې د مولوي محمد ابراهيم کامه وال ، مولوي الهام الدين چې د لغمان په کڅ کې د کجور ملا په نامه يې شهرت درلود ، د چهارباغ مولوي عبيدالله ، مولوي محمد عالم ، او قاضي عبدالقدوس د لغمان د چهارباغ څخه ډيرې بڼې خاطرې حکايت کولې ، همدارنگه مولوي عبيدالله او مولوي محمد عالم صاحب چې په اول کې دهغه د سفر شاگردان وه چې په نتيجه کې ډير بڼه عالمان شول .

دې ويل د کجورو ملا صاحب په سفر کې د جمعې په شپو کې ډير بڼه او خواږه اشعار او نعتونه ويل او هغه وخت د هغه يو مشهور ورور وه چې هغه بڼه متصوف او مشهور واعظ عالم وه ، هغه په وعظ کې ژړل په مخ او گيره به يې او بڼکې روانې وې ، دې قصه کوله يو وار داسې پيښه شوه چې د کجورو ملا صاحب دغه ورور په وعظ کې ډير وژړل خوکله چې د وعظ څخه خلاص شو نو په يو خاص مجلس کې ورته وويل: وروره دا څومره زيات ژاړې ، ژړل بڼه کار ندی سترگوته دې تاوان رسوي او که نه زه هم کولی شم چې خپل مړ پلار يا خپله مړه مور را ياده کړم او له تا څخه ډير وژاړم .

مولوي عبدالمجيد په ټولو مروجو علومو کې تدريس کاوه خوپه منطق او حکمت کې يې ډير شهرت درلود خو د عمر په اخر کې ددې د تصوف جذبه زياته شوه نو يې د تفسير، حديث ، فقه ، او تصوف علومو مطالعه زياته کوله همدا وجه وه چې تگاب مشهور متصوف اخونزاده صاحب څخه يې د قادري طريقه وکړه ، ددې طريقې په ټولو اذکارو او اورادو کې د مازونۍ مرتبې ته رسيدلی وه او د زياتو مريدانو او مخلصانو خاوند وه .

څرنگه چې د بڼه تقوا او علم خاوند وه نو خلکو دې مجبور کړ چې د لغمان ولايت د تيرگړو

مشهور او جامع مسجد د خطابت وظيفه هم په غاړه واخلي ، پدې مسجد كې دى ډير عمر
د جمعې په ورځو كې موثرې خطابې ايرادې كړي دي چې دده شهرت د شاگردانو او مريدانو
له ليارې نه تنها په لغمان او ننگرهار كې بلكه په ټول افغانستان كې زيات شو ، هغه ډير ښه
اواز او د ژبې فصاحت درلود او د ښه اخلاص او گذارې خاوند وه ، نو همدا وجه وه چې هره
ورځ له هرې خوا نه ورباندې دروحي او معنوي استفادې په منظور هجوم وه او دده په
ديره كې به لنگر چليده چې تراوسه پورې په لغمان كې زيات خلك دده د وعظ ، معقولې
اونمونې روايتونه كوي .

مولوى عبدالمجيد دامير عبدالرحمن د پادشاهي د وختونو قصې كولي چې په دې هكله يې
داسې ويل : امير عبدالرحمن په خلكو باندې زيات رغبت اچولى وه او يواځې دنوم خڅه يې
خلك بيريدل حتى هغه وخت چې هغه مړ شو خلكو د ډارې ډيروخت دده د مرگ روايت قدرې هم
نشو كولاى .

دولسمه برخه

دلغمان د دترگرو د جامع جومات خطيب او د ازادۍ د ليارې

مبارز مولوي عبدالمجيد

دوم

مولوي عبدالمجيد د وطن د استقلال او ازادۍ په مبارزه کې پوره او موثره برخه درلوده او د خپل قومي ځوانانو، مشرانو، شاگردانو او پيروانو سره د انگليسانو په مقابل کې ډکې، تورخم او ناجي په سيمو کې جنگيدلی دی. هغه به ويل چې موږ به د شپې له خوا د انگليسانو په عسکري کمپونو داړه اچوله چې په دې اثر به د انگليس عسکر د ډيرو لانجوسره مخامخ وه ده به ويل په هغه شپو او ورځو کې چې صالح محمد خان عسکري افغاني منصبدار ماتې وخوړه موږ بريد پرېښود بلکه د غرونو په څوکو کې مو د شپې له خوا اوروڼه ددې لپاره بلول چې تر څو انگليسي عساكر پدې پوه شي چې مجاهدينو د جهاد محازندۍ پرېښودلې او د مقابلي لپاره حاضر دي.

مولوي صاحب به ويل: د صالح محمد خان د تيښتې په وجه په دغه ورځ او سباته د مبارزينو معنويات ښه نه وه خو ديني علماو د مبارزينو معنويات تقويه کول او له بلې خوا مجاهدينو ته د وطن د هرې خوا زيات او تازه مرستې رسيدلې او په ټولو بريدونو کې ملي مقاومت ښه پياوړی شو چې پدغه برخه کې د ننگرهار او سرحدونو د اوسيدونکو جذبات د هيرودو ندۍ او نه د ساپيوو مهمندو، شينوارو، خورپانو او د باجوړ ځوانانو سربښندنه به د ياده ووځي.

بايد ووايم چې د بلې خوا دا شکست ددې موجب شو چې د پښتونستان د سيمو اوسيدونکي د انگليس د استعمار په ضد را وپاريدل او د هرې خوا څخه دميرانې او جهاد غورزنگونه په ډير جوش او خروش پيل شول، همداروځه وه چې انگليس دې ته متوجه شو چې د عسکري برياليتوب نور هم لانجې زياتې کړي او عمومي احساسات يې ددوۍ په ضد وپارول، نو همداوه چې د خپل زيات ويرې په وجه يې په هوايي بمبارد پيل وکړ او غوښتل يې چې په دې ډول په جنگياليو کې ويره واچوي خو دا کار نور هم خلک د مقاومت لپاره مصمم کړل او د شپې له خوا يې په انگليسي عسکري کمپونو باندې ډير سخت يرغلونه تر سره کړل.

مولانا عبدالمجيد ويل چې په دې جهاد کې ځماخواړه خواړه ملگری او ياران شهيدان شول او يو وار داسې پيښه شوه چې زموږ داوسيدو په خاصې غونډۍ د بمونو اوريدل شروع شول چې

د یو بم په اثر موبډ خاورولاندې شوو خودنورو مجاهدینو په مرسته ژوندي له خاورو وویستل شوو .

هغه به د جهاد کیسې زیاتې کولې او دخپلو افغانانو میرانه یې په هغه وخت کې زیاته ستایله . ده ویل: افسوس چې د وطن په جهاد کې دملی مبارزینو سره کافي وسله او ازوقه نه وه بلکه یواځې ددوئ همت او میرانه وه چې مقابل محاذ ته یې ماته ورکړه . هو ، اکثره مبارزینو په نیم نس او نیمې تندې خپل د جنگ محاذ ساته ، چا سره شلخی توپک ، چا سره تفنگچه ، چا سره توره او د چا سره یواځې بیل او کلنگ وه چې د زمرو په شان به یې په اورحملې کولې .

ده به ویل: د ژوبلې او مرگ ډاره د چا سره نه وه بلکه پدې عقیدې وه که ژوندی وې د جهاد ثواب درپه برخه کیږي او غازي به وې او که مړ شوي نو د شهادت مرتبه مومي . ده ویل: د وطن په جهاد کې د مشرقي محاذ یوازې ملي مبارزینو په برکت قوي پاته شو او عسکري شکست او تیښته د مشرقي خلکو ته لکه دهیواد د نورو سیمود مجاهدینو په شان د منلو وړ نه وه بلکه دهغه وخت واقعات او پیښې ددې ثبوت ورکوي چې ملي مبارزینو په یوه دوه ورځو کې عسکري خلا هم ډکه کړه باید ووايم چې د صالح محمد خان د تیښتې په وجه د ټولو عسکرو عسکري طاقت له مینځه لاړ نشو بلکه ډیر وړو منصبدارانو یې له کوم عسکري تنظیم څخه خپل د جهاد محاذونه کلک وساتل چې په دې جمله کې سور ناصري جرنیل دخپلو عساکرو سره د تورخم په محاذ کې په پوره میرانې جنگیده .

مرحوم محمد شریف کامه وال چې په نجم المدارس کې مدرس وه دا قصه زیاته کوله او ویل به یې چې د صالح محمد خان د تیښتې دوهمه ورځ وه ، زه په تورخم کې وم او په لیاره کې زخمی شوم حرکت مې نشو کولی خو نصیب دا وه چې په ما باندې سور جرنیل مسلح په اسپ سپور دخپلو عسکري ملگرو سره راغی ، زه یې پورته کړم او سور جرنیل دخپل ځان سره په خپل اسپ د شاله خوا سپور کړم او دی په انگلیسانو باندې ډیر له قهره لکه د زمري په شان غرمبیده .

ځمپلار مرحوم دکتور محمد سعید (لیکي: هغه وخت چې زه په نجم المدارس کې مدیر وم سور جرنیل ژوندی وه او د عمر په اوخرو کې یو ځل مدرسې ته راغی ما په خپله حجره کې میلمه کړ او دهغه ډیر احترام او قدر مې وکړ ، د شپې له خوا دده سره قرآن کریم او د کارتوسو ډکه تفنگچه وه . وایي چې دده عادت وه چې د عمر تر اخره یې تفنگچه له ځانه سره گرزوله .

مولوي محمد سعيد (سعيد افغاني) ليکي چې ځما مرحوم پلار مولوي عبدالمجيد به
وعظ او تبليغ د قران کريم د ايتونو او احاديثو په لوستلو په ډير خواږه اواز کولو او ځای
ځای به يې په مناسب ډول د جلال الدين رومي د مثنوي ، حافظ شيرازي ، گلستان ، بوستان
او داسې نورو کتابونو او د پښتو شاعرانو شعرونه او منظومې په خواږه اواز لوستلې .
هغه به د ميا عبدالكريم صاحب اشعار خوښول او زيات به يې لوستل چې په هغه جمله کې
يې دا بيت يې زيات لوسته

اول دې خوب په بالښتو او بالينچو کره جانانه
اوس دې د گورچينجي بازي کړي هر اندامه سره
: يا د حافظ شيرازي دا بيت
شب تاريک بيم موج گرداب چنين هایل
کجا داند حال ما سبک ساران ساحل ها
دا شعرونه يې د عمر په اخره کې زيات لوستل
همه با هوا و هوس ساختی
دمی با مصالح نپر داختی

همنشينان تو در کنج لحد خاک شدند
چشم عبرت بکشا خواهه اگر انسانی
: يا دا بيت

صبح صادق ملهم کافور دارد در بغل
گر علاج زخم عصيان ميکنی بيدار باش

مولوي عبدالمجيد يوه وړکۍ کتابخانه درلوده چې په هغه کې مختلف علوم موجود وه خو
ده به په سفر کې خپل قران کريم ، د لايل الخيرات او تنبيه الغافلين کتابونه زيات له ځانه سره
گرزول او لوستل به يې . ده به د تجهيد وظيفات کول او د جذبو په حالاتو کې يې
تصوفي اشعار ويلې او کله به يې ورسره ژړلې هم .

ده د نظم په کتابونو کې پوره مهارت درلود او د اشعارو گلچين ورسره وه ، ده به د ملي او
وطني خدمت لپاره هم زيات کار کولو او د ضرورت په وخت کې به يې د بيچاره گانو سره
لازمه مرسته کوله ، دی د پوره جرت خاوند وه او په وعظ ، تبليغ ، جلسو او مرکو کې به يې
په صراحت خپل تحليل وړاندې کوه او کله کله به يې ډير غټ غټ خلک هم تر ټول خوپه خلکو
باندي دده قهر او غصه دده د اخلاص او بې الايشۍ په وجه بده نه لريده .

دده سره د ډيرو خلکو اخلاص وه او دده د ليدو لپاره د ډيرو لري ځايو څخه خلک راتله ، دې به کله د تبليغ او اصلاح لپاره د لغمان درو غرو کلو او بانډو ته هم تللو او هلته به ورباندې زيات خلک راټوليدل ، ده به اکثره په پښو منزل کوه چې کله به داس سورلي هم ميسره کيده .

هغه د پوره ذکاوت خاوند وه او ډيرو باريکيو ته متوجه کيده هغه به ويل: د خداي پاک مخلوق سره د اخلاص ژوند کول په کار دي او د اخلاص ثمره او نتيجه حتمي ښه په زړه پورې وي . دې د ولايت او کرامت دعوانه کوله حتی ويل يې زه سره د دمره وظيفه کولو تر اوسه هم د کوم کشف او مکاشفي خاوند نه شوم .

ده د ملاي لنگ د شورش په وخت کې هغه وخت چې داميرامان الله خان په ضد انقلاب جوړه په پغمان کې يوه لويه جرگه جوړه شوه د خپل قام او د لغمان د ولايت د علماو او دخلکو په وکالت وکيل انتخاب شو او دهغه وخت په لويه جرگه کې يې فعاله ونډه درلوده ، دې په هغه وخت کې پوهيده چې په اميرامان الله خان پاندې د کفر فتوا او په دې اثر د افغانستان څخه دهغه وتل ښه کار نه وه . هغه سره لدې چې د ديني پاكي جذبي خاوند وه د استعمار د سيسوته ښه متوجه وه او د وطن د خير او سعادت لپاره ډير هوسيده .

هغه د دين څخه دناروا استفادې مخالف وه او ديني علماو لپاره يې په خيراتو ژوند کول نه

: لوریده همدا وجه وه چې هغه به ويل

کاشکې ديني علما علاوه د ديانتته دخپل رزق او روزی برابرولو لپاره کار او کسب هم وکړي او داسې نه چې دين د دنيا لپاره وسيله وگرځوي .

دې به ويل : دې عاجز او بيچاره ته گوره چې خپلې نفقې ته حيران دی خو په قرض او سود هم خير او خيرات ورکوي او خپل ځان نور هم محتاجوي . او ويل به يې چې دې ملا او پير صاحب ته گوره چې هرڅه لري خوبياهم د يو عاجز او فقير له لاسه خيراتونه اخلي .

ده په هر چا باندې د پوره عاطفې او صلي خاوند وه او دروحي جذبي په وخت کې به بل ډول ښکاریده او په ځينو حالاتو کې به ورڅخه د تاثر او انفعال چيغه او کريکه هم وتله .

هغه مرحوم مجاهد نجم الدين اخنذاده صاحب ته عقیده درلوده همدا وجه وه چې کال کې به يوځل او کله دوه ځله هډې ته دده قبر د زيارت دعاليه امله تلو ، ده به ويل دا مرحوم دخپل عصر مبارزه او د وطن د ابادی او ازادی لپاره يې نه هيريدونکي جهادونه او خدمتونه کړي دي . مولوي عبدالمجيد د تگاب اخنذاده صاحب د مخلصانو څخه وه او دهغه د زهد او تقوازياتي قصې کولې ، د نجم الدين اخنذاده صاحب د مشهورو ماذونانو لکه د سنگر شيخ صاحب ، د بتخاک حضرت صاحب ، د اسلام پور شيخ صاحب پاچا صاحب ، د ترگرو پاچا صاحب ، د

سرکانو میا صاحب ، صوفي صاحب ، چکنور ملا صاحب اونورو علما و د تقوا ،
اعتبار او شهرت قصې کولې .
مرحوم مولانا عبدالمجید په کال ۱۳۲۰هـ ش کې د ژمي په شپو او ورځو کې مریض شو او یو
څو ورځې پس له مریضې حق ته ورسید .
انا لله و انا اليه راجعون
د ده جنازه په ډیر اعجاز پورته شوه او په پوره احترام د لغمان د ولایت د عمرزیو د قریې د
خیر اباد د کلي په هدیره کې خاورو ته وسپارل شو .
دی فوت شو خو دده د صالحو اعمالو نقش تر اوسه پاتې دی ، اوس موږ دده روحي خوښي او
ددې د ښه اعمالو د پیروي او هغه ته پرته له دوعا څخه بله چاره نشته ، نوالهی ته موږ ته د ښې
پیروي توفیق راکړې او دده په روح کې دې دخپل رحمت فیضان زیات او دا یم وگرځوې .
امین یارب العالمین

دیارلسمه برخه

د لغمان لرغونې تاریخ او جغرافیوي موقعیت

لمړۍ

د لغمان لرغونې تاریخ او جغرافیوي موقعیت په اړه څیړونکو او تاریخ پوهانو ډیرې څیړنې او لیکنې کړي چې پدې برخه کې د هیواد د معاصره څیړونکو او لیکوالانو بڼاغلې شهسوار سنگروال صیب او د بڼاغلې پوهنپار ظفر اہتمام د معتبره تاریخي لیکنو او همدارنگه د انټرنیټي پاڼو څخه په زړه پورې او کره مطالب راټول شوي چې ددې مطالبو یادونه پدې برخه کې لازم او ضروری گنل کیږي. هیله ده چې ددې مطالبو په راټولولو سره مو د لغمان تاریخ او د هغه د جغرافیوي موقعیت په اړه درنو لوستونکو ته د پام وړ معلومات برابر کړي وي.

لغمان (لمپاکا-لغمان)

جغرافیوي موقعیت:

لغمان د افغانستان د ختیځ ولایتونو څخه دی چې شمال ته یې بدخشان، سهیل لور ته یې ننګرهار او کابل، ختیځ لور ته یې کونړونه او لویدیځ پلو ته یې د کاپیسا او کابل ولایتونه پراته دي، د کیشت او کاشمونډ غره لویدیځ ته د لغمان ولایت د جنوب له خوارانیولی دی هر څومره چې د لغمان ولایت د جنوب له خوا د شمال په لور پرمخ لاړ شي د ځمکې جگوالی یې زیاتیري.

لغمان د ځینې روایاتو له مخې د کابل څخه تر پېښوره ټوله سیمه رانیوله دا ځای د هغه پخوانۍ لیارې په سرپروت او یو مهم دمه ځای دی چې له سروبي څخه د باد پیچ یا باد پښ غاښي را پدې خوا په زیراني دښته کې راتیر شوی او د الیشنگ او الینگارد رودونو د مخامخ کیدو په نقطه کې کوم ځای چې د نیسا یا لرغونې ښار پروت وه رارسیدي او له دې

ځايه ادينه پور يا دينپور ، نگاراهار او بله خانگه يې د گمبيري په دښته کې کنړنوته ورغځيدلي ده .

دلغمان پراختيا ۷۲۱۰ کيلومتره مربع ده او د نفوسو شميره يې ۳۱۰۶۵۱ کسانوته رسيږي او په يو کيلو متر مربع محکه کې يې ۴۳ کسه وگړي ژوند کوي .
دلغمان ولايت څلور ولسوالۍ لري چې د قرغيو ، الينگار ، اليشنگ او ننگراج ولسواليو څخه عبارت دی همدارنگه دوه علاقه دارۍ لري چې دولت شاه او منډول نوميرې . دلغمان ولايت ټول کلي ۶۴۰ دي .

د لغمان لرغونی تاريخ:

لغمان يو مهال د الينايانو د مربوطاتو څخه وه او همدا شان د بودايي مدنيت ددې سيمې مرکزيت بلل کيده او د اشوکا يا د هندي يوريانو د کورنۍ پاچا د دورې ډبرليکونه او همدارنگه د درنې ترڅنگ د يو شمير بودايي اثار ودرلودونکي دي هغه چې د څيړونکو او پوهانو د پوره پاملرنې وړ دي .
لغمان د افغانستان د نورو ولايتونو په څېر يو مهم ولايت دی چې اوږد تاريخ لري. د پخوانيو او زړو متونو له مخې د لغمان لرغونی نوم "لمپاکا" دی او د گندهارا له هغو مهمو ښارونو څخه دی چې د ټکسلا نه) تکزيلا (را واخله تر پېښوره او بيا تر کاپيسا او باميانو پورې به پرې تگ اوراتگ کېده .
هغه مهم ښار چې په دغه لويه لاره اباد وو "نيکايه" يا "مينسه" په نوم يادیده. لرغونپوهانو د څيړنې له مخې د دغه ښار بنسټ هغه مهال د سکندر له خوا کېښودل شو چې نوموړی د افغانستان
د شمالي سيمو د نيولو نه وروسته دوهم ځل د هندو کش جنوب د پنجشير د سيند په اوږدو کې له کاپيسا نه د نجر او او تگا و له لارې "لمپاکا" يعنې لغمان ته راوړسيد .

د لغمان ولايت د ختيزو سيمو په لاره کې د يوناني سکندر لپاره د پام وړ وو. نو ځکه يې د "مندو" او چارباغ تر مينځ کرغيو ته نږدې د "نيکا" په نوم ښار ودان کړ. يوناني سکندر د بري په موخه خپل پوځ په دوه برخو ووېشه چې يوه برخه يې له لغمانه دده په مشرۍ د کنړ له لارې د سوات په لور او د لښکرو دويمه برخه يې د جنرال "پرويكاس" او "هغستيون" په مشرتابه د کابل او لغمان سيند د جنوب اړخ لورته تر خيبردرې پورې پرمخ لاړ چې په پای کې د سکندر ټول ځواکونه په "اندس" يعنې د سيند رود په برخه کې يو ځای شول .

دلغمان دلرغونتوب یوه بله مهمه بېلگه دا ده چې دلغمان د پلازمېنې نه ښايي د درې ميلو په واټن لويديز لور کرغيو ته نږدې د "شله ټک" د غره په لمنه کې هغه کښل شوي ډبرليکونه چې په 1348 لېږديز لمريز کال تر سترگو شول ددغو ډبرليکونو له "ارامي" ليکدود نه دا ډاگيزه کيږي چې د "اشوکا" د مهال په واکمنۍ کې ښايي کښل شوي وي نو ځکه خو دغه ليکدود د هغه مهال يو ټاکلی زمان په گوته کوي.

دغه دوه ډبرليکونه چې د يوه ډبرليک په څلورمه کرښه کې د (لمکان جتي Lemkan Jiti) نوم گورو له دې څخه دې پايلې ته رسيږو چې لمکان (وروسته لمغان) (داوسني لغمان لرغونی نوم دی. که څه هم له دې نه دمخه د لمپاکا په نوم يادېده.

اشوکا) د بندو سارا زوی او د چندراگوپتا لمسی (د موريا د کورنۍ دريم واکمن وو چې له هندوستان نه راواخله تر ارغنداب پورې ځمکې يې لاندې کړې وې. د اشوکا ډبرليکونه هغه وخت د لويديزې نړۍ کارپوهانو ته مشهور شول چې لرغونپوه پوهاند (Marestan مارگستن) او (Altham التهم) وروپېژندل. چې وروسته بيا په دې برخه کې (Perclaned پرکلند) هم په خپرونو او ژباړنو لاس پورې کړ.

په 1949 زيږدي کال د پوهاند "هنيگ" په زيار او نوښت د اشوکا په "ارامي" ډبرليک چې په لغمان کې تر لاسه شوی وو په دې اړه يوه اوږده او هراړخيزه مقاله وليکله شوه چې د لرغونپوهانو له پاره ډېره د پام وړ وگرزېد.

څرنگه چې اشوکا يو روحاني شخصيت وو تل به يې د ټولنې اخلاقي اړخ ته پاملرنه کوله نو ځکه به يې دا ډول ډبرليکونه کښل او په داسې يو ځای کې به يې دا کار کاوو چې د هرليدونکي پام به ورته راگرزېده. له لغمان نه سربېره دا ډول ليکنې او انځورونه په کندهار، ننگرهار (درونټه) او ټکسلا کې هم چې ورته ښه لري کښل شوي دي.

مشهور خپرونکي او تاريخپوه "بيلو" * وايي په هغه مهال به هندوانو گندهارا ته د "شمال جنت" وايه خو د بده مرغه چې د چنگېز د تاراکونو له بابت هغه ډبرين ښارونه چې د اوسني مهال د خټينو خښتو په ځای ډبرينې خښتې پکې کارول شوې وې) او هم هغه انځورونه او تصويرونه چې پکې ايستل شوي وو او ځانگړی ارزښت يې درلود (له مينځه لاړل). د گندهارا اوسيدونکو هندوانو ته چې يو مشهور ټاټوبي يې لغمان وو که له يوې خوا دغه سيمه د طبعي ښکلا له بابت په زړه پورې وه خو له بلې خوا ورته د مذهبي دودونو له کبله هم د پام وړ وه.

د بېلگې په توګه په لغمان کې د کندنو له مخې کوم اثار چې د بوديزم او برهمنيزم د مذهبونو په اړه ترلاسه شوي د ډېر ارزښت وړ وو نو ځکه يې د دې دوه لاملونو له پلوه ګندهارا د "شمال جنت" وګاڼه.

دمخه مويادونه وکړه چې لغمان په يوه لويه لار پروت ولايت دی او په لرغونې زمانه کې هم له سکندر نه را واخله بيا تر ګوډ تېموره پورې تيرې کوونکي دغې سېمې ته راغلي دي. د تېموره په اړه ويل کيږي چې د پنجشير له لارې د لغمان اليشنگ ته راغلی و او غوښته يې چې د لغمان نورستان (بلورستان) ته ځان ورسوي خو نورستان ته په لاره کې يې لس زره سرتيري له مينځه لاړل نو بيا يې د نورستان د سيند په غاړه د اليشنگ په ناچل کې يوه کلا ودانه کړه چې اوس هم د تېمور کلا په نوم ياديږي.

ګوډ تېمور ځکه په ډېرې چټکۍ هغه مهال خپل ځواکونه تر شا کرل چې سرتيرو يې په هغو غرونو او ګرنگونو کې جګړه ونشوه کولای او هره ګړۍ له مينځه تلل نو غوره يې وګڼله چې له دغه سيمې نه پښې سپکې کړي. نوموړي د کټور په دره کې هم يو ډبر ليک کښلی دی چې دده د تيري نښه يې ګڼلای شو.

دارنگه د لغمان په اليشنگ دره کې د امير حبيب اله خان په مهال يو ډبر ليک چې د تاريخ نه دمخه پېر پورې اړه لري تر سترګوشوۍ دی چې پخپله امير هم هغې کتيبې د ليدلو له پاره ورغلی وو چې عکس يې بيا د مارچ 25 نېټه (1917 م) (چې د وري له پنځمې) 1296 ش) سره برابره وه د سراج الاخبار په خپرونه کې خپور شو.

کومې انځور شوې کړنې چې په دغه ډبر ليک کې ګورو ښايي چې 5000 کاله دمخه د پخوانۍ ډبرې پېړيو پورې اړه ولري څيړونکي په دې اند دي چې دغه کښل شوې او انځور شوې کړنې له هغو کړنو سره ورته دي چې د سمنګانو په شپاړس) 16 (کيلو متري کې تر سترګو شوي.

د تېرې خبرې په ټينګار نه يوازې د ګوډ تېمور لښکرې نورستان ته نه دي رسېدلي بلکې د سکندر پوځونه هم نورستان ته په لاره کې په ګوندو شول دا ځکه چې دنورستان طبعي او جغرافيوې جوړښت داسې دی چې هېڅ بهرني پوځ نه دی ايل کړی.

څيړونکو دا منلې چې د سکندر پوځونه بلورستان ته نه دي رسېدلي خو هغه وخت چې سکندر لغمان ته ورسېد لکه د مخه مو چې وويل کرغيو ته نږدې يې يو ښار ودان کړ او دغه ښار په نامه يادېده چې دغه "Naica" نومیده هغه ښار ته نږدې وو چې د "Naica" چې "نيکا ښار" د ښار په نوم مشهور شو او مذهبي ارزښت يې هم د پام وړ وو. وايي چې دغه ښار

هغه ځای ته نږدې وو چېرته چې د الینگار او الیشنګ دواړه سیندونه یو ځای کیږي.

ځنې خپرونکي وايي چې د "نيسایا" ښار د کونړ په چغسرای کې ودان وو او هغه ځای ته نږدې وو چې د اسمار او پیچ سیندونه سره یو ځای شوي دي ولې ځنې لرغونپوهان وايي چې دغه ښار د ننگرهار په اډه نومي ځای کې اباد وو. "موسیو فوشه" په دې اند دی چې د "نيسه" ښار په کوزني لغمان کې چېرته چې د الینگار او کابل سیندونه سره یو ځای شوي دي ودان وو چې وو چې په تاریخ کې "دیونیزوس" Diwnaisah د ښار د ساتونکي نوم "دیونيسه" هم راغلی دی. په لرغونو تاریخونو کې د الینگار او الیشنګ یادونه ډېره "Diwnaisys" شوې ده آن په ویدي سرودونو کې هم د هغولسو اریایي تېرونو د نومونو په لړ کې چې د راوي (پنجاب) د رود په غاړه سره نښتي وو یادونه کړې. دا تېرونه الينا (الینگار او الیشنګ)، بهالانه (د بولان د درې خلک)، شیوا (د سیند غاړې خلک)، پورو (د گندهارا شاوخوا خلک)، انوپکتیه (د پښتنو تېر) او نورو.

ولې ځنې د بلورستان خلک هم الينا بولي. یونانيانو ځنې میتولوژیکي پېښې له یونان نه افغانستان ته راوړي دي لکه چې د پرومته زندان یې د هندو کش په یوه سمخه کې انځور کړی دی.

ولې پخوا تر دې چې یونانيان خپلې استورې افغانستان ته راوړي زموږ په هېواد کې د Mahshwara (مېشوارا) (په نوم د نمانځنې) رب النوع (استوره وه چې د لوړو غرونو ساتونکې

یې

باله نو ویلای شو چې "دیونیزوس" د شرابو یوناني رب النوع نه وو بلکې دا هماغه "مېشوارا" د غرونو ساتونکې دی چې د غرونو په سرونو یې انځورونه ترسترگو شوي دي.

خوار لسمه او وروستی برخه

د لغمان لرغونی تاریخ او جغرافیوي موقعیت

د ویم

ځنې خپرونکي د لغمان د لرغونتوب په اړه دا خبره هم کوي چې نوموړی ولایت د افغانستان د ځنو نورو سیمو او ولایتونو په څېر د هندوکش د لرغوني تهذيب له وارثانو څخه دی چې په دوي کې خنجان، اندراب، شتل، سالنگ، پنجشیر، نجر او، تگاو، کاپیسا، لغمان، نورستان، چترال، سوات، باجوړ، د پامیر د غره په لمنه کې مېشت او سیدونکي او نورد بېلگې په توګه یادولای شو.

د هیوان څنګ (له څېړنو نه ډاګیزه شوې چې د اومې زیږدي پېړۍ په نیمایي کې له کاپیسا او باګرام نه نیولې تر لغمان او ننگرهار پورې ددې سیمو او سیدونکو د برهمنیانو د دودونو په رڼا کې خپل ځانونه په ایرو لړل او دا کار د کابل برهمن شاهانو هم کاوو خود صفاریانو د ګواښنې له بابت د هېواد جنوبي سیمې له دغو پېروانو او پلویانو څخه پاکې شوې او د غزنویانو په مهال کې له لغمان او جلال اباد څخه هم د دغه دود لمن ټوله شوه نوموړی وايي: "زه چې 630 زیږدي کال په دوبي د پنجشیر د رود په غاړه ننگرهار ته تلم د کابل او پنجشیر د رود په ګډونځي چې ورتیر شوم د کیني لاس خواته مې د لمپاکا) اوسنی لغمان (ولایت

و.و. تر لمپاکا چې ور تیر شوم "نگار اهارای" (ننگرهار) ته ورسیدم.

کله چې د تگین کورنۍ الپتگین غزني ونيو او د "لویکانو" کورنۍ یې تر شا کړه نوموړی یو کال په غزني او زابلستان کې واکمن وو. دده له مړینې وروسته بیا غزني او گردېز پاچا "لویک" د کابل شاه د زوی په مرسته تېری وکړ خو د سبکتگین له لاسه یې ماته وخوړه. سبکتگین پوه شو چې د پښتنو پاچا لویک سره دده جگړه پای نه لري نو د خپلې اوښیاری له کبله یې له پښتنو سره خپنې او خپلوي وکړه او ځان یې د هغوي زوم کړ. بیا نو د پښتنو په مرسته یې بست، زمیند اور، تخارستان، غور، بامیان او زابل ونيو او همدارنگه د کابل د رود په غاړه د لغمان په سیمه کې د "جیپال" له لښکرو سره مقابله وکړه او د هغه سل زره لښکري یې د پښتنو په زور مات کړ او تر پېښوره پورې ځمکې یې لاندې کړې په دې اړوند نامتو تاریخپوه عتبي او ابن اثیر هم کارېلي دي چې غلجی پښتنو له نوموړي سره ډېره مرسته وکړه او دده ملگری شول.

هغه وخت چې سلطان حمید لودي د ملتان واکمن وو نو له لغمان نه تر ملتانه دا ټولې ځمکې دده په واک کې وې. د نوموړي د واکمنۍ هغه لوری چې تر لغمانه پروت وو په "حدود العالم" کې داسې راغلی دی: "دا هغه سیمه وه چې د "لغمان" د سیند په غاړه پرته وه، لغمان یو ودان هېواد وو، د سوداګرۍ چارې په کې پرمختللي وې او ډېر سوداګر په دغه ښار کې مېشت او استوګن وو. ډېرو او سپدونکو لغمانانو به بوتانو ته عبادت کاوو. په لمپاکا کې ډېرې وریځې کيږي هوایي نرمه او پسته ده له ساز او اواز سره مینه لري، اوښیاران او تېز فکره خلک دي".

د کابل مجلې 5 کال 6 ګڼه کې هم د لغمان ولایت په اړه داسې لولو: "ددې سیمې ځنې برخې په هغه مهال کې د کاپیسا د پاچا تر لاس لاندې وې چې جنوب ختیځ ته یې د ننگرهار لوی ښار پروت دی."

دارنگه یو ځل بیا د حدود العالم یادونه کوو چې د لغمان په اړه یې لیکلي دي: "دینور لغمان د سین پر دابله غاړه د لغمان د ښار په برابر یو بل ودان ښار وو چې د خراسان سوداګر هله او سپدل".

د اسلام د سپېڅلي دین له خپرېدو نه وروسته لغمان (پخواني نومونه لغمان او لمپاکا) هغه اوسنی نوم دی چې د لرغونو نومونو په ځای اوس په همدغه نوم یادېږي. یوه ښېرازه غوړېدلې سېمه ده چې له پخوانه ابادې او سمسوره وه. هغه کډوال چې د هېواد له بېلابېلو سېمو څخه را کډه شوي دي یو شمېر ډېر د بېلابېلو قومونو او توکمونو خپلو نه په لغمان کې ودان دي د اوسنیو سر شمېرنو له مخې په سلو کې 73

پښتانه، په سلو کې 14 نورستاني) که څه هم اوس نورستان مستقل ولایت دی (په سلو کې 12 پشه یي) شاري (، همدارنگه نور وروڼه قومونه لکه تاجک، عرب، هندوان، گوجر، سادات او نور ددې ولایت اوسېدنکي دي. پلازمېنه یې د مهترلام ښار دی او مهمې ولسوالۍ یې الینگار، الیشنگ، قرغه یي او دولت شاه نومېږي.

دلغمان دا یادې شوې ولسوالۍ ځکه مشهورې دي چې د سکندر پوځونه کرغیو ته نږدې په یوه ودان ښار کې پراته وو. (الینا) لکه څنگه چې یې دمخه یادونه وشوه د آریایي لسو قبیلو څخه یوه قبيله وه چې په الینگار، الیشنگ، نورستان او دلغمان په نورو سېمو کې استوګن وو چې اوس یې هم) ګار-شنگ (د "الینا" لرغونۍ نوم خوندي کړی دی. دارنگه دلغمان د پلازمېنې مهترلمک (مهترلام) په اړه هم ویل کیږي چې پخپله هیوان څنگ هم د اګست په 15 نېټه په 630 زیږدي (کې د کاپیسا له لارې نه دې ځای ته رسېدلی دی. ده ته ډاګیزه شوه چې دلته د لسو تیګو) ډبرو (په شاوخوا کې عبادت ځایونه جوړ وو چې د سیمې نوم یې "لان پو" (چې په سنسکرت کې لمپاکا) و. دلته دوه ډبر لیکونه هم وو چې د یوه ډبر لیک په درېمه کرښه کې د "لمک" توری کښل شوی وو. ښایي چې دغه د مهترلمک او یا مهترلام نوم وي او یا دا چې "مهترلام" نوم دی او "لمک" (لمکان=لغمان=لغمان=لمپاکا) یې تخلص دی چې په زړو متونو کې لمک=لمکان د اوسني لغمان لرغونۍ نوم دی.

سکندر چې کله هندو کش ته راوړسید د غرونو دا لړۍ یې د نړۍ پای وګاڼه او دایې "قفقاز" د هندي قفقاز په صفت "کوکا کوس اندیکوس" وبله چې دهندو کش اوسني نوم هم "اندیکوس" نه مینځته راغلی دی.

هره خبره چې وي وي به خو کله چې سکندر دلته را ورسېد ددې ښکلي ښار پاچا (Bacuse " بکوس)

چې د شرابو رب النوع ووله نوموړي سره ولیدل او غوښتنه یې ترې وکړه چې ددې ښار د اوسېدونکو ازادي ته درناوی وکړي.

سکندر بیا د "بکوس" غوښتنه او وړاندیز ومانه نو ځکه یې د تیري نه لاس واخست... هغه مهال چې د سکندر پوځونه دلغمان له دغې سیمې نه په دوه برخو وویشل شول چې یو شمېر یې د سکندر په مشرۍ د کونړ له لارې سوات ته او بله ډله د خیبر له لارې روانه شوه. دا دواړه ډلې په اټک کې یوځای شوې او د ټکسلا پاچا "امبي" ته یې ځواب ولېږه، هغه هم له سکندر سره روغه جوړه وکړه خو دلغمان د واکمن په څېر یې خپل وړاندیز ورغبرګ کړ.

ځنې په دې اند دي چې لمک دلغمان لرغونۍ نوم دی او "مهتر" دمشر په مانا دی. "مهترلمک" یانې دلغمان مشر یا پاچا وه. د ویدي په سندرو کې چې تقریبا 14 سوه کاله تر میلاد دمخه

د اريايي رو حانيو نو او شعراوو له خوا جوړ شوي دي، دلغمان نوم د "لامهك" په شكل ذكر شوى دى "سرمحقق بختانى، ژبڅېړنه، 210 او 211 مخونه داسې روايتونه هم شته چې هغه مهال لغمان په لړ او بروېشل شوى و. كوزنى برخې ته يې "بهالانا" ويلې او برنى برخې ته يې "لامهكا". د لامهكا اوسنى نوم لعمان او د بهالانا اوسنى نوم "بولان" دى چې د كړغيو ولسوالۍ پورې اړه لري بيايي دا خبره هم د حقيقت نه لرى نه وي چې پردې خاوره به دا دوه توكمه اباد وو.

مهترلمك(ع)

مهترلمك د نوح(ع) پلار دى بنځه يې قينوش د نوح مور وه. او په حقه پېغمبر تېر شوى دى نوح(ع) د حضرت ادم(ع) د كوزيدو څخه ۱۶۴۲ (كاله وروسته پېغمبري ته رسېدلى. د لمك(ع) پلار «متوشلخ»، نېكه يې اختوخ او غور نېكه يې «يارد» وو؛ كله چې د نوح(ع) كښتى كېنا سته يو شمېر وگړي د مهترلمك(ع) (او دده ورور نورلام) رح(او خور يې بي بي حاجرې سره يوځاى د نورستان په لاره اوسني الينگارته راغلل، خلك يې حق دين ته رابلل او بيا په بېلابېلو ځايونو كې مېشته شول.

تاريخي روايات وايي چې لمك په لغمان كې وفات شو، خور او ورور يې هم په الينگار كې وفات شوي چې مشهور زيارتونه پرې جوړ دي خور يې دهرمل او ميداني ترمينځ د بې بي حاجرې په نوم زيارت لري او ورور يې نورلام صاحب د نورلام صاحب دره كې په زيارت كلي كې ښخ دى.

په مهترلام بابا، سلطان محمود يوه ښكلي ماڼۍ جوړه كړې، ځكه هغه څوځله خوب لېدلى ؤ چې دى پېغمبر دى او په دښته كې پروت دى همدارنگه د مهترلمك د پېغمبري په هكله د مشهور روحاني شخصيت د كچورې ملا صاحب وېناوې چې تل يې ويلي: هو! مهترلام بابا په حقه پېغمبر دى هم د ثبوت وړ ده.

د مهترلام بابا د مزار خواته يو ستر باغ او حضيړه(هديره) ده په دې هديره كې ستراو مشهور كسان لكه: يوسف خان د غازي محمد نادر خان شهيد پلار، شهزاده فريدون، غازي محمد شاه خان بابكر خېل، فيض محمد خان او نور غازيان ښخ دي. اوزيارتو ته يې خلك له لري ځايو څخه راځي پخوا به له هند او پنجاب نه هم دلته خلك او گرځندويان راتلل د پنجشنبې او جمعې په ورځو به په ځانگړي ډول دلته د ساز، سندرو او مذهبي موسيقۍ په لس گونو ډلې موجودې وې شپه او ورځ به يې مينه وال په وجد او مستۍ را وستل دغه دود اوس هم په پسرلي كې لمانځل كېږي.

Www.Afghannang.Com
Afghannang@hotmail.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library